

Wiesław Boryś*

Instytut Sławistyki PAN
Warszawa
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

Prasłowiańska leksyka topograficzna i hydrograficzna

1. Wstęp

Artykuł poświęcony jest badaniom genezy i warstw chronologicznych rekonstruowanego dla epoki prasłowiańskiej słownictwa topograficznego i hydrograficznego (nazywanych też słownictwem geograficznym) czyli oznaczających różnorakie obiekty terenowe i wodne. Tu zajmuję się przede wszystkim nazwami obiektów powstałych w sposób naturalny: glebą i jej składnikami, różnymi, użytkowymi i bezużytecznymi terenami, ich ukształtowaniem, położeniem i pokryciem oraz wszelakimi obiektami wodnymi. Z obiektów spowodowanych częściowo lub całkowicie działaniem człowieka uwzględniam tylko niektóre, przede wszystkim nazwy dróg i przejść. Pozostałe inne obiekty stworzone przez człowieka, takie jak nazwy osad ludzkich, budowli i ich części, terenów przy zabudowaniach lub mających zastosowanie gospodarcze zamierzam zbadać oddzielnie, w osobnym artykule wraz z szeroko rozumianym słownictwem prasłowiańskim z zakresu budownictwa.

* Wiesław Boryś, Professor Emeritus, The Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences, Warszawa & Jagiellonian University, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2611-0190>.

e-mail: wieslaw.borys@wp.pl.

Rozpatrywane leksemy prasłowiańskie zaczerpnięte zostały z obu nieukończonych słowników prasłowiańskich (SP i ESSJa) oraz z licznych słowiańskich słowników etymologicznych, przy czym pominięte zostały niektóre wyrazy, których geneza prasłowiańska jest moim zdaniem wątpliwa. Posiłkowałem się oczywiście słownikami współczesnymi, historycznymi i dialektalnymi poszczególnych języków słowiańskich. Bardzo pomocne było opracowanie części odpowiedniego słownictwa słowiańskiego (Tołstoj 1969) i słownictwa hydrologicznego (Udolph 1979) oraz słowniki i słowniczkę leksyki geograficznej i hydrologicznej w językach słowiańskich: polskiej (Nitsche 1964), czeskiej i słowackiej (Malko 1974), rosyjskiej (Murzaev 1984), ukraińskiej (Marusenko 1968; Jurkowski 1971), białoruskiej (Jaśkin 1971), serbskiej i chorwackiej (Schütz 1957; Mihajlović 1970; Pižurica 1980), słoweńskiej (Badjura 1953), macedońskiej (Vidoeski 1999), a także prace o odpowiedniej leksyce w niektórych dialektach słowiańskich (np. Łapicz 1981; Nedeljkov 1991) oraz rozprawy o poszczególnych wyrazach (np. Zierhoffer 1959 o ścieżce, Bąk 1965 o nazwach wyspy).

Zapisy rekonstruowanych postaci leksemów prasłowiańskich sporządzane są według zasad stosowanych w krakowskim *Słowniku prasłowiańskim* (SP). Uwzględniane są również prawdopodobne prasłowiańskie dialektyzmy. Nazwy własne (toponimy, mikrotoponimy, hydronimy) podają zasadniczo wtedy, gdy w danym języku słowiańskim nie zachował się lub jest słabo poświadczony rzeczownik pospolity kontynuujący rozpatrywany leksem prasłowiański.

Celem artykułu jest przyczynienie się do pogłębienia wiedzy o historii prajęzyka Słowian przez przedstawienie chronologii powstania leksemów z określonego działu prasłowiańskiego słownictwa. Wiąże się to oczywiście z etymologią badanych leksemów. W literaturze naukowej prawie wszystkie rozpatrywane wyrazy mają po kilka różnych objaśnień etymologicznych. Podaję tylko etymologię najbardziej moim zdaniem prawdopodobną, najlepiej tłumaczącą rdzeń wyrazu, jego związek z ewentualnymi pokrewnymi wyrazami w innych językach indoeuropejskich lub w języku prasłowiańskim, jego budowę słotwórczą oraz jego semantykę. Rekonstrukcja pierwotnych znaczeń rozpatrywanych leksemów prasłowiańskich jest również zadaniem niełatwym. Moskiewski ESSJa zasadniczo ich nie podaje (czasem pojawiają się w części etymologicznej słownikowego hasła), w krakowskim SP takie znaczenia są podawane, ale nieraz nie są to znaczenia pierwotne, lecz jakby podsumowanie wszystkich znaczeń pojawiających się w słowiańskich kontynuantach danego prasłowiańskiego wyrazu. Tymczasem dla słownictwa topograficznego i hydrograficznego typowe jest nierzadkie przenoszenie nazwy na inny obiekt, nieco podobny lub mający jakieś bliskie cechy albo na obiekt sąsiedni, blisko położony, często zupełnie różny.

2. Leksemy odziedziczone z prajęzyka indoeuropejskiego

Część rozpatrywanych prasłowiańskich leksemów ma dokładne lub bliskie odpowiedniki formalne i semantyczne w innych językach indoeuropejskich, sprowadzanych przez badaczy do prapostaci indoeuropejskich. Pozwala to wydzielić w badanym materiale leksykalnym prawdopodobne dziedzictwo pra-indoeuropejskie.

***bergъ** ‘pagórek, wzgórze, stromizna, urwisko; skraj, krawędź; granica między wodą a lądem’. Ogsł.: pol. *brzeg* (stpol. i dial. też *brzega*) ‘granica między wodą a lądem; skraj, krawędź, granica czegoś’, dial. ‘urwisko, pagórek, wzgórze’, kasz. *brëg* ‘brzeg, skraj, krawędź’, czes. *břeh* ‘brzeg (np. rzeki); stok, zbocze; granica, miedza’, słowac. *breh* ‘brzeg; zbocze’, dluž. *bróg* ‘brzeg; stok, zbocze, pagórek; wał, nasyp; kupa’, głuż. *brjóh* ‘brzeg; stok, skarpa, pagórek’, połab. *brig* ‘brzeg’, rus.-cs. брѣгъ / брегъ / берегъ ‘brzeg; urwisko, skała, stok’, ros. *бѣрегъ* ‘brzeg; ląd stały’, dial. ‘granica, skraj, krawędź; stok’, ukr. *бѣрегъ* ‘brzeg; skraj, krawędź’, dial. ‘pagórek, wzgórze’, brus. *бѣпагъ* ‘ts.’, scs. брѣгъ ‘brzeg; stok, zbocze, urwisko’, bułg. *бръгъ* ‘ts.’; wzniesienie, wzgórze’, mac. *брегъ* ‘brzeg; góra’, dial. ‘stromie miejsce, zbocze; granica między dwoma polami’, chorw./serb. *brjég* ‘niewielkie wzniesienie, górka, pagórek’, dawne i dial. ‘brzeg’, słoweń. *brêg* ‘brzeg; stok, zbocze, wzgórze’. Dokładny odpowiednik: stwniem. *berg* (niem. *Berg*) ‘góra’, por. też pokrewne awest. *barəzah-* ‘wzniesienie, góra’, orm. *berj* ‘wzniesienie, wzgórze’. Kontynuuje pie. **bhergho-* ‘wzniesienie, góra’ (SP t. 1: 203–294).

***dolъ** ‘jama w ziemi, zagłębienie terenu’. Ogsł.: pol. *dół* ‘jama, zagłębienie (zwłaszcza wykopane w ziemi, o różnym przeznaczeniu)’, stpol. ‘rów, fosa’, kasz. *dól* ‘dół, spód, polana’, czes. *dol* ‘dolina, nizina’, przestarzałe ‘wykopana jama’, *důl* ‘otwór, jama; grób; kopalnia; nizina’, słowac. *dol* ‘dolina; jama, zagłębienie, dołek; kopalnia’, dluž. *dol* ‘dolina, nizina; zagłębienie, jama; zbiornik przeciwpożarowy’, głuż. *dol* ‘dolina, nizina; wgłębienie’, dial. ‘rozpadlina, parów’, połab. *dōl* ‘dolina’, strus. *доль* ‘jama, dziura w ziemi’, ros. *дол* ‘dolina’, dial. ‘parów, wądół; błotniste źródło rzeki’, ukr. *дил* (dial. też *дол*) ‘dolina’, dial. ‘nizina’, brus. *дол* ‘dół, spód; grób’, dial. ‘teren między pagórkami, nizina’, cs. *доль* ‘dolina, zagłębienie’, bułg. *дол* ‘dolina, koryto rzeki’, dial. ‘parów, wąwóz; strumień, potok’, mac. *дол* ‘dolina; parów, wąwóz’, chorw. *dól*, serb. *dô* ‘dolina, nizina’, dial. ‘spadzista droga’, słoweń. *dôl* ‘dolina, nizina’. Odpowiedniki w germańskim: stnord. *dalr* m. ‘dolina; jaskinia, dół; łęk’, goc. *dals* m. ‘parów, wąwóz; jaskinia; dół’, stwniem. *tal* m., n. ‘dolina’, niem. *Tal* ‘ts.’. Wyrazy te kontynuują pie. **dholo-* ‘wydrążenie, sklepienie’ od pie. pierwiastka **dhel-* ‘wgłębienie, wydrążenie, sklepienie’ (SP t. 4: 72–75).

***дрѣмъ / *дрѣма** ‘gęsty las, gęstwina leśna, zarośla’. Ogsł. (ale w zachśl. poświadczony szczątkowo): ros. dial. *дром* ‘matecznik, stary niedostępny las; gąszcz leśny z chrustem, powalonymi drzewami, wykrotami; poszycie leśne; drobne gałęzie, chrust, kupy chrustu; droga leśna zawalona chrustem’, brus. dial. *дром* ‘wysokie trawy i krzaki rosnące w lesie, na niskich miejscach’, bułg. dial. *дрѣм* ‘drobne krzaki, zarośla’, mac. *дрм* ‘drobny las’, dial. *дрѣм* ‘krzew’, serb.-cs. *дрѣмъ* zapewne ‘zarośla’, por. toponimy czes. *Drmy* pl., serb. *Drm*. Wariant **дрѣма* pldśl.: bułg. dial. *дрѣма / дрѣма* ‘gęsty las, gęstwina; krzaki, krzewy, zarośla, wysokie trawy; pustkowie’, mac. *дрма* ‘niski, drobny las; zarośla, krzaki, wysokie trawy’, słoweń. dial. *drma* ‘kwaśna trawa’. Derywat od pie. *dru-* ‘drzewo’ z sufiksem **-mo-*, dokładne odpowiedniki stind. *drumáh* ‘drzewo’, gr. *δρυμός* ‘dąbrowa, knieja; gęstwina leśna, zarośla’. Oboczność psł. postaci **дрѣмъ / *дрѣма* sugeruje, że mogą to być substantywizowane formy pie. przymiotnika **dru-mo-s*, por. ags. *trum* ‘mocny, silny, zdrowy’ (SP t. 5: 14–15).

***езеро** ‘duży naturalny zbiornik wodny. Ogsł.: pol. *jeziro* ‘naturalny obszerny zbiornik wodny’, dial. też ‘dół na wodę; staw zarosły chwastami; rozlewisko na łące; bagno, trzęsawisko’, kasz. *jezero / j'ezero* ‘jeziro’, czes. *jezero* ‘ts.’, stczes. ‘staw, dół wypełniony wodą; bagno’, słowac. *jazero* ‘jeziro’, dłuż. dial. *jazoro* (dawne *jezero*) ‘ts.’, strus. *езеро / ъезеро / озеро* ‘ts.’, ros. *озеро* (dial. *езеро*) ‘ts.’, ukr. *озеро* ‘ts.’, dial. *ѣзѣро* ‘głęboka jama z wodą’, brus. *вѣзѣра* ‘jeziro’, dial. *вѣзѣро / азярѣ / зѣзыро* też ‘rozlewisko w czasie powodzi; miejsce po wyschniętym jeziorze’, scs. *ѣезеро* ‘jeziro’, bułg. *ѣезеро* ‘ts.’, dial. ‘silne źródło rzeczne, źródelko w bagnistym terenie’, mac. *езеро* ‘jeziro’, chorw./serb. *језеро* (dial. także *јѣдзѣро*) ‘ts.’, dawne też ‘otchłań wodna, wir; źródło, zwłaszcza z wodą mocno tryskającą’, słoweń. *језеро* ‘jeziro’. Słabiej poświadczony jest prawdopodobny wariant rodzaju męskiego **езерь*: pol. dial. *jeziór / jezdziór* ‘jeziro’, słowac. dial. *jezér* ‘bagnista, grząska ziemia’, dłuż. *jazor* ‘jeziro; bagnisty staw’, głuż. *јѣзор* ‘jeziro’, dial. ‘bagno, bagnista łąka’, strus. *озерь* ‘jeziro’, ros. dial. *озер* ‘ts.’, stukr. *язерь* ‘ts.’, scs. *езерь* ‘ts.’, bułg. dial. *ѣзѣр* ‘jama, w której znika rzeka w terenie krasowym’, chorw. dawne i dial. *јѣзѣр* ‘jeziro; miejsce, gdzie woda mocno tryska; odchłań’, słoweń. *јѣзер* ‘jeziro’. Dokładne odpowiedniki lit. *ėžeras*, dial. *ažeras* ‘jeziro’, łot. *ezers* (*ezars*) ‘ts.’, strp. *assaren* n. ‘ts.’. Zapewne kontynuuje pie. rzeczownik heteroklityczny **ēgh-r-*, **ēgh-en-* ‘jaz, tama, nasyp’ (co od pie. rzeczownika pierwiastkowego **ēgh-*, **ēgh-*, por. psł. **ѣзь* ‘naturalna lub sztuczna przegroda na rzece, na jeziorze’ (SP t. 6: 73–75).

***ѣль** ‘drobnoziarnista skała osadowa, rodzaj gliny, il’. Ogsł.: pol. *il* (stpol. i dial. *jił*, dial. też *jeł*) ‘rodzaj gliny’, dawne też ‘moczar’, czes. *jil* ‘il, glina’, słowac. *il* ‘ts.’, strus. *иль* ‘glina’, ros. *ил* ‘grząska masa utworzona z osadów na dnie rzeki, jeziora, morza’, dial. ‘glina; grząskie błoto; krochmal’. ukr. *ил* ‘rodzaj

gliny', brus. dial. *il* 'krochmal', cs. илѣ 'glina', bułg. dial. *ил* 'glina, muł na dnie rzeki', chorw. dawne *il* / *ilo*, dial. czak. *ilo* / *jilo* i kajk. *ilo* 'glina, ił', słoweń. *il* (dial. też *ila* / *ilo*) 'ił, glina', por. mac. dial. *иловица* 'glina; biała glina; rodzaj lepkiej ziemi'. Pokrewne z gr. *ἰλλός* 'muł, błoto, bagno', łot. *īls* 'zupełnie ciemny'. Psł. **jьlv* kontynuuje pie. **īlu-* 'muł, błoto' (ESSJa t. 8: 221–222).

***kamy**, **katene* 'bryła skalna, jej odłamek, kamień'. Ogsł. w tym znaczeniu: pol. *kamień*, kasz. *kam*, *kańeńa* / *kańin* / *kamin*, czes. *kámen* (poetyckie *kam*, *kam*), słowac. *kameň*, dłuż. *kańeń*, głuż. *kańjeń*, połab. *komōj*, ros. *камень*, *ка́мня*, ukr. *ка́мінь*, *ка́меня*, brus. *ка́мень*, *ка́меня*, scs. *камы*, *камене*, bułg. *ка́мен*, mac. *камен*, chorw./serb. *kāmēn*, *kāmēna*, dial. także *kāmi* i *kām*, słoweń. *kámen*. Wyraz zapewne pokrewny z lit. *akmiõ*, *akmeñs* 'kamień', łot. *aktens* 'ts.', gr. *ἀκμων* 'kowadło', stind. *aśmā*, *aśman-* 'kamień, skała', awest. *asman-* 'ts.', kontynuującymi pie. **ákmōn*, **ákmēn-* 'kamień, skała' (rzeczownik uznawany za derywat od pie. przymiotnika **áċ-* 'ostrzy'). Jednak regularny prasłowiański kontynuant podanego wyrazu pie. winien mieć postać **osmy*, zagadkowe jest psł. (zresztą też bałtyckie) *k* w miejsce pie. **k* i przestawienie oraz wzdlużenie pie. **ā*. Mimo tych trudności fonetycznych trzeba uznać wyraz za odziedziczony z praindoeuropejskiego (Boryś SE 229–221).

***loky**, **lokve* 'zagłębienie terenu wypełnione wodą, kałuża'. Płdśl.: scs. *локы*, *локѣве* 'rezerwuuar wodny', bułg. *лoкѡа* 'kałuża', dial. też 'jama napełniona deszczówką; przybrzeżne pole z żyzną naniesioną glebą; trawiaste błonie w zakolu rzeki', *лoкѡа* 'jama, jamka', mac. *локѡа* 'kałuża', chorw./serb. *lōkva* 'ts.', dawne 'błoto; jezioro', dial. czak. *lokī*, *lokvi* 'kałuża', słoweń. *lōkev* / *lōkva* 'ts.', dial. 'wodopój dla bydła'. Dokładne odpowiedniki łac. *lacus* 'zbiornik, basen; jezioro', gr. *λάκκος* (< **λάκφος*) 'jeziorko', stang. *lagu* 'jezioro', stwniem. *lahha* 'ts.', stirl. *loch* 'ts.', wszystkie z pie. **laku-* 'jezioro' (ESSJa t. 16: 10).

***med'a** 'przedział, granica między polami'. Ogsł.: pol. *miedza* 'granica między polami', kasz. *meza* / *meza* / *meza* 'miedza, granica; ścieżka, dróżka', czes. *mez*, *meze* f. (stczes. *mezě*, dial. *meza*) 'miedza, granica', słowac. *medza* 'ts.', dłuż. *mjaza* 'ts.', głuż. *mjeza* 'ts.', połab. *mīzə* 'miedza', strus. *межа* 'granica, miedza', ros. *межá* 'miedza; przedział', scs. *межда* 'ulica', bułg. *междá* 'miedza, granica', mac. *меја* 'granica między polami, miedza', chorw./serb. *mèđa* (dial. czak. *mejä*, kajk. *m'ēja* / *m'eža*) 'miedza, granica', słoweń. *mēja* 'ts.'. Substantywizowana forma rodzaju żeńskiego przymiotnika **medb* 'położony w środku, środkowy', kontynuującego pie. **medh-jo-* 'środkowy, średni', z którego też łac. *medius* 'średni', goc. *midjis* 'położony w środku', stind. *mádhyas* 'średni'. Etymologiczne znaczenie 'to, co leży w środku, między polami' (ESSJa t. 18: 451, ERHJ t. 1: 600).

niva ‘pole przygotowane pod uprawę przez karczowanie, nowina’. Ogsł.: pol. *niwa* ‘ziemia uprawna, pole, rola, łąn’, dawne ‘pole świeżo po wykarczowaniu, nowina, świeżo zaorane pole’, czes. *niva* ‘ziemia uprawna, rola’, poetyckie ‘kraj, ziemia’, dial. ‘równe pole, równina; zagon; wygon; miedza, ścieżka polna’, słowac. *niva* ‘niwa, pole, łąn; łąka’, dłuż. *niwa* ‘pole’, głuź. *niwa* ‘niwa, łąka’, połab. *naiwā* ‘pole, rola’, strus. нива ‘pole, niwa’, ros. *нива* ‘zasiane, orne pole; zboże rosnące na polu’, dial. ‘karczowisko; kawałek pola lub łąki; łąka do koszenia; mały lasek’, ukr. *ніва* ‘pole’, scs. нива ‘pole, rola’, bułg. *нива* ‘ts.’, mac. *нива* ‘ziemia uprawna’, dial. *нива* ‘pole orne’, chorw./serb. *njiva* ‘ziemia uprawna, pole’, słoweń. *njiva* ‘ts.’. Pokrewne z gr. *νειός* (< **neĩmos*) ‘pole, rola’. Wyraz słowiański kontynuuje pie. **neĩuā* ‘pole, rola’ (Snoj SES 472).

***poľe** ‘obszar ziemi przeznaczonej pod uprawę, ziemia uprawna’. Ogsł. w tym samym znaczeniu: pol. *pole*, kasz. *pole*, czes. *pole*, słowac. *pole*, dłuż. *pólo*, głuź. *polo*, połab. *pūli*, strus. поле, ros., ukr., brus. *пóле*, scs. поле, bułg. *полé*, mac. *поле*, chorw./serb. *pòlje*, słoweń. *pòlje*. Z pie. **pol-jo-* od pie. pierwiastka **pel-* ‘równy, szeroki’ (por. het. *palhi-* ‘szeroki i płaski’), pierwotne znaczenie ‘równy, szeroki, rozległy teren’ (Bezłaj ES t. 3: 81–82).

***stьga** ‘wąska droga, wydeptana dróżka, ścieżka’. Kontynuant tej postaci szcążkowo zachowany w ros. dial. *смега́* ‘ścieżka’, lepiej poświadczony deminutiwa od niej z sufiksem **-ьka* w tym samym znaczeniu: pol. *ścieżka*, kasz. *steżka*, czes. dial. *stežka*, dłuż. *ścažka*, głuź. *ścežka*, strus. *стежка*, ros. potoczne *смежка*, ukr. *стежка*, brus. *цѣжка*. W późnym prasłowiańskim w rezultacie trzeciej palatalizacji spółgłosek tylnojęzykowych doszło do rozwoju **stьga* > **stьza* i ta nowsza postać jest kontynuowana w wielu językach: stpol. *stdza* / *scdza* / *sdza*, stczes. *stzě*, połab. *stažā*, strus. *стьза* / *стьза*, ros. przestarzałe *смезя*, scs. *стьза* / *стьža*, chorw./serb. *stazà*, słoweń. *stezà*, por. też deminutiwa: stpol. *stedzka*, dial. *stedzka* / *stecka* / *steczka* (też ‘przedział we włosach’), kasz. *stecka* ‘ts.’, czes. *stezka*, słowac. *stezka*. Pierwotna postać **stьga* ma dokładny odpowiednik w łot. *stiga* ‘droga, ścieżka’, może też w stnord. *stigr* ‘ścieżka’. Kontynuuje zapewne pie. **stighā* od pie. pierwiastka **steigh-* ‘stapać, chodzić’, pierwotne znaczenie pochodnego rzeczownika ‘to, po czym się stapa, chodzi’ (Snoj SES 720–721).

***stьgna** ‘dróżka, ścieżka’. Ogsł.: stpol. *ściegna* ‘droga, ścieżka, zwłaszcza droga do wypędzania bydła na pastwisko; pastwisko’, dial. *stegna* ‘ścieżka, drożyna (zwłaszcza wydeptana przez pieszych); droga polna na własnym polu’, *ściegna* ‘ścieżka; droga polna, najczęściej służąca do przepędzania bydła na pastwisko; ściernisko, pastwisko, łąka, nieużytek; ziemia nieurodzajna; podmokły grunt’, kasz. *stegna* ‘ścieżka; przedział we włosach’, strus. *стьгна* ‘plac, ulica’, ros. *стѡгна* ‘ts.’, scs. *стьгна* ‘droga’, chorw. dial. czak. *stàgna* ‘szeroka wiejska droga; stroma droga, ulica’, słoweń. *stegně* f. pl. ‘ogrodzona droga dla bydła’. Prawdopodobnie kontynuuje pie. **stighnā*, będącego przypuszczalnie substan-

tywizowaną formą rodzaju żeńskiego participium passivi pie. **steigh-* ‘stąpać, chodzić’ (Snoj SES 719).

***zemia** ‘wierzchnia warstwa ładu, grunt, gleba’. W tym znaczeniu ogśl.: pol. *ziemia*, dial. też *ziem* / *ziom*, kasz. *zemia*, czes. *země*, słowac. *zem*, dłuż. i głuż. *zemja*, połab. *zimā*, strus. *земля*, ros., ukr. *земля*, brus. *зямя*, scs. *земля*, bułg. *земя*, mac. *земја*, chorw./serb. *zèmlja*, dial. czak. *zemjā*, słoweń. *zémlja*. Psł. **zemia* < **zem-ja* ma dokładne odpowiedniki w bałtyckim: lit. *žėmė* ‘ziemia’, łot. *zeme* ‘ts.’, stpr. *semme* ‘ts.’ oraz jest pokrewne z łac. *humus* ‘ziemia, grunt’, gr. *χθών*, gen. *χθόνοϛ* ‘ziemia’, *χαμαί* ‘na ziemi’, stind. *κῆῶ*, gen. *jmáh* ‘ziemia’, awest. *zā*, gen. *zamō* ‘ts.’, het. *tekán*, gen. *dagnaš* ‘ts.’. Na podstawie tych wyrazów rekonstruuje się pie. **dhéghōm*, gen. **dhghmés* ‘ziemia’; psł. **zemia* i bałtyckie odpowiedniki uznaje się za derywaty od pie. loc. **dhghēmi* ‘na ziemi’, por. stind. *κῆami* ‘ts.’ (Snoj SES 876; Boryś SE 730).

3. Leksemy powstałe w epoce bałtosłowiańskiej wspólnoty językowej

Nieliczne są leksemy mające tylko dokładne odpowiedniki w językach bałtyckich, których powstanie można odnosić do epoki bałtosłowiańskiej wspólnoty językowej. Jest interesujące, że znajdują się tu także południowosłowiańskie dialektyzmy.

***dъbra** / ***dъбрь** f. ‘wąwóz, parów, jar, dolina (porośnięta lasem)’. Ogśl.: pol. dawne *debra* ‘zarośla, zarosłe nierówności terenu; parów, jar’, dial. też ‘wąwozy wśród gór opoczystych’, *debry* pl. ‘kamieniołomy’, czes. dial. *gebra* (< **debra*) ‘dół, rów, parów’, słowac. dial. *debra* ‘parów, wąwóz; jama, dół, rów; rów wymyty przez wodę deszczową’, ukr. dial. *дѣбра* ‘jar, parów; wgłębienie, kotlina; głęboki parów zarośnięty lasem’, brus. dial. *дзѣбра* ‘dolina między górami; potok, strumień między górami’, w części języków wyraz zachowany tylko w nazwach terenowych lub miejscowych: w Rosji *Дебра*, mac. (w pld. Albanii) *Дебра* i *Дебру*, w Bośni *Dabre*, w Słowenii *Dabra*. Dobrze poświadczony jest także wariant **dъбрь* f.: spol. *debrz* ‘wąwóz, parów z zaroślami’, czes. przestarzałe *debr̃* ‘parów, jar, szeroka dolina, zwłaszcza gęsto zarośnięta’, stczes. *debr̃* / *děbr̃* ‘dolina’, słowac. dial. *deber* ‘parów, wąwóz; jama, dół’, strus. (i rus.-cs.) *дъбрь* / *дѣбрь* / *дебрь* / *деберь* ‘wąwóz, rów; nizina porośnięta lasem, krzakami; las; gęstwina; potok płynący wąwozem’, ros. *дѣбрь* ‘wąska dolina między dwiema górami; głęboki parów porośnięty lasem; parów, wąwóz, jar’, *дѣбру* pl. ‘miejsca porośnięte nieprzebytym lasem’, ukr. *дѣбрь* / *дѣбр* ‘jar, parów; zagłębienie, kotlina’, *дѣбри* pl. ‘miejsce zarośnięte gęstym, nieprzebytym lasem; miejsce trudno dostępne, dzikie’, dial. *дѣбрь* / *дѣбр* też ‘głęboki wąwóz porośnięty lasem;

koryto potoku; wzgórze; stromy stok góry’, brus. dial. *dobr* ‘strumień’. Pokrewne z lit. *dubrà* ‘parów w lesie’, *dubrÿs* ‘jama, parów; głębia w rzece, jeziorze’, łot. *dubra* ‘grzęzawisko, bagno’. Prawdopodobnie bsł. derywat z sufiksem *-r- od pie. przymiotnika **dheu-b-* ‘głęboki, wydrążony’, etymologiczne znaczenie ‘miejsce wydrążone, zagłębienie’ (SP t. 5: 147–149).

***eża** ‘pas ziemi oddzielający sąsiedni teren’. Płdśl.: chorw. dial. czak. *jěža* ‘ogrodzony kawałek ziemi, zwykle na skraju parceli, w rowie oddzielającym winnicę lub pole od ziemi nieuprawnej albo między skałami, kamieniami, przeznaczony pod uprawę warzyw; grządka, zagon’, też (mikro)- toponimy *Ježa*, pl. *Jeże*, stczak. (XIII w.) *eža* ‘odzielna działka na skraju parceli’, słoweń. dial. *jěža* ‘miedza wzdłuż pól przy drodze; kawałek ziemi z porastającymi ją roślinami, murawa, darń; stromy przedział między poziomymi płaszczyznami w tarasowatym terenie’, też częste toponimy *Ježa*, *Na Ježi*, *V Ježi*. Dokładne odpowiedniki lit. *ežià* / *ežė* / *ežė* (/ *ažià*) ‘miedza, granica; bruzda między dwiema grządkami; płytkie miejsce w zalewie’, łot. *eža* ‘miedza’, por. też stpr. *asy* (< **azē*) ‘miedza’. Psł. dial. **eža* < **ez-iā* prawdopodobnie ‘pas ziemi, miedza’ kontynuuje bsł. **ežiā* ‘miedza’ (Trautmann BSW 73, bez tego materiału słowiańskiego; Boryś 1999: 13–16; SP t. 6: 168–169).

***gręba** ‘niewielkie wzniesienie terenu’. Zachśl. i słoweń.: stpol. *gręba* ‘wzniesienie terenu, pagórek’, pol. dial. *gręba* ‘małe wzniesienie na łące’, *grzaba* ‘miedza; rządki ziemniaków’, kasz. *gręba* / *gręba* ‘wzgórze, pagórek, wzniesienie na polu’, dłuż. *gręba* ‘pagórek na polu; pokos zboża, siana powstały po ścięciu jednym ruchem kosy’, głuż. dial. *hrjaba* ‘łańcuch pagórków między łąkami, stawami, bagnami’, *rjaba* ‘rząd pokosów’, słoweń. *gręba* ‘gruda, bryła’. Bliskie odpowiedniki w bałtyckim: łot. *gruĶba* ‘zmarzczka, *graĶba* ‘nierówna, wyboista droga’ (może deverbativa od odpowiednika lit. *grūbti*, *grumbū* ‘stawać się chropowatym, wyboistym; drętwieć’, por. też lit. *gramblūs* ‘gruby, nieokrzesany’, łot. *grumbulis* ‘garb, nierówność’). Psł. **gręba* jest może wyrazem bałtosłowiańskim mimo braku dokładnego odpowiednika bałtyckiego. Zagadkowe przy tym są postaci sugerujące wariant **grępa* (**b* > **p*?): pol. *grzępa* ‘wzgórek, kępa’, dial. też *grępa* ‘pagórek’, kasz. *grępa* / *grępa* ‘wzgórze, pagórek, wzniesienie na polu; kupa, gromada’ i nazwa wzgórza *Grępa*, *grępa* ‘stos, gromada, kupa, sterta’, słoweń. dial. *grepa* / *krepa* ‘grudka’ (SP t. 8: 198).

***kopa** ‘coś wygiętego, wypukłego, wznoszącego się ponad otaczający teren’. Płnśl.: pol. *kępa* ‘skupisko drzew, krzewów, kwiatów; mała wyniosłość w podmokłym, bagnistym terenie lub wysepka na jeziorze, rzece porośla krzewami i drzewami’, kasz. *kąpa* ‘kępa drzew; wzgórze, pagórek’, dłuż. *kupa* ‘kępa’, głuż. *kupa* ‘wyspa; wzgórze, wzniesienie’, ros. *кы́на* ‘kępa drzew, krzewów’, ukr. dial. *кы́на* ‘nierówność na bagnie’, brus. *кы́на* ‘kępa drzew, krzewów’. Na większy zasięg wyrazu wskazuje derywat **kōpina*, poświęad-

czony też w pldśl.: scs. купи́на ‘krzak’, chorw./serb. kùpina ‘jeżyna’, słoweń. dial. kopína ‘ts.’. Dokładne odpowiedniki w bałt.: lit. kùmpa ‘zgrubienie, nabrzmienie; narośl, guz, garb’, łot. kumpa ‘garb, wypukłość’ (por. też lit. kuĩpas ‘krzywy, zgięty’, kuĩpti ‘krzywić się’), wszystkie od pie. *kamp- ‘giąć, wyginać’ (Sławski SE t. 2:127–128).

***struga** ‘mała rzeczka, strumień’. Ogsł.: pol. *struga* (stpol. też *strug*) ‘mała rzeczka, strumyk’, kasz. *stręga* / *struga* ‘ts.’, czes. *strouha* / *struha* ‘sztuczne koryto wodne, rów, kanał’, słowac. *struha* ‘rów, kanał’, dłuż. *struga* / *tšuga* ‘struga, potok, kanał’, głuź. *struga* ‘ts.’, ros. dial. *цпы́за* ‘głębokie miejsce w rzece; zagłębienie wypełnione wodą w wyschniętym korycie rzeki; błotniste miejsce’, ukr. dial. *цпы́за* ‘strumień’, scs. *цпойра* ‘prąd’, mac. dial. *цпы́за* ‘głębokie miejsce w jeziorze’ (por. toponim *Цпы́за*), chorw./serb. *strùga* ‘koryto rzeki, łozysko potoku’, dial. ‘prąd wody, nurt; kanał, przekop, ściek’, słoweń. *strùga* ‘koryto rzeczne’ odnoga rzeki’. Dokładny odpowiednik: łot. *straũga* ‘niskie miejsce, gdzie można ugrzęznąć’ (z innymi samogłoskami rdzennymi łot. *struga* ‘błoto, bagno’, *strũga* ‘strumień wody’). Derywat z sufiksem *-gã od pie. *sreu- ‘płynąć, ciec’; -t- wstawne, rozbijające grupę spółgłoskową *sr > *str (Boryś SE 582).

4. Wczesnoprasłowiańskie innowacje leksykalne

Spora grupa badanych leksemów prasłowiańskich nie ma motywacji na gruncie słowiańskim, można natomiast stwierdzić ich nawiązanie do rekonstruowanego słownictwa praindoeuropejskiego. Prawdopodobnie takie leksemy powstawały w zamierzchłej epoce początków samodzielnego bytu języka prasłowiańskiego lub nawet jeszcze wcześniej, kiedy późniejsza prasłowiańszczyzna była jeszcze dialektem wspólnoty praindoeuropejskiej.

***bag(ь)no** ‘podmokły, błotnisty, grząski teren, błoto’. Płnśl.: pol. *bagno* ‘teren podmokły, trzęsawisko, grzęzawisko’, dial. też ‘podmokła łąka; torfowisko; błoto; stawek, jezioro’, czes. *bahno* ‘bagno’, ros. dial. *багно́* ‘bagno, błoto’, ukr. dial. *багно́* ‘ts.’, brus. dial. *багно́* ‘ts.’. Prapokrewne hol. *bagger* ‘muł, błoto’. Derywat z sufiksem *-no- albo *-ũ-no- > *-ьno od pie. *bhogh- / *bhōgh- lub *bhagh- / *bhāgh- ‘muł, błoto, bagno’ (SP t. 1: 177–178).

***bara** ‘teren podmokły, moczar, bagno’. Zachśl. i pldśl. (we wschśl. wariant rodzaju męskiego): kasz. *barë* pl. ‘ziemia nieurodzajna leżąca odłogiem’, czes. dial. *bara* ‘moczar, bagno’, słowac. dial. *bara* ‘ts.’, rus.-cs. *бапа* ‘bagno, woda stojąca’, bułg. *ба̀па* ‘strumyk, kałuża’, mac. *ба̀па* ‘potoczek’, chorw./serb. *bàra* ‘stojąca woda w zagłębieniu, kałuża’, dial. ‘bagnisty teren, podmokła łąka, podmokłe pole’, słoweń. *bàra* ‘bagno, moczar’; por. pol. toponim *Bara*, hydronim *Barycz* oraz derywaty: dial. *baželisko* ‘bagno’, *bażouy* pl.

‘mokradła’. W językach wschł. masculinum **barъ*: ros. dial. *бар* ‘moczar, bagno’, ukr. dial. *бар* ‘mokre, wilgotne miejsce między dwoma wzgórzami’. Przymuszczałnie derywaty od pie. **bher-* ‘gwałtownie się poruszać, tryskać, kipieć’, zatem pierwotnie mogłyby oznaczać teren, gdzie woda tryska (SP t. 1: 191).

***bolnъ** f. / ***bolna** ‘teren (podmokły lub zalewany wodą), zarośnięty trawą’. Postać **bolnъ* pñsł.: pol. dawne i dial. *bloń* f. ‘duża przestrzeń pokryta trawą, duże pastwisko, łąka’, dłuż. *bloń* m. ‘trawiasty moczar, łągi pokryte bujną trawą, błonie; łąka porośnięta drzewami, pastwisko’, połab. *blān* f. ‘łąka’, strus. *болонъ* f. ‘nizinna łąka nad rzeką’, ros. dawne *болонъ* f. ‘otwarta przestrzeń koło miasta, pastwisko podmiejskie’, dial. ‘nizinna błotnista łąka; teren nadrzeczny zalewany podczas powodzi; klepisko, boisko’, brus. dial. *балонъ* f. ‘otwarte pole, polana’, *булонъ* ‘łąka nadrzeczna zalewana w czasie powodzi’. Słabiej jest poświadczona postać **bolna* (może wtórna, z przejściem wyrazu do tematów na *-a*), występująca jednak też w pñdśl.: stczes. *blana* ‘murawa, pastwisko’, brus. dial. *болона* ‘rozległa przestrzeń przy osiedlu lub w polu; polana’, bułg. dial. *блaná* ‘darń; gruda ziemi; bryła suchego nawozu zwierzęcego’, mac. dial. *блана* ‘darń’. Pñsł. **bolnъ* to zapewne derywat od hipotecznej pñsł. przymiotnika **bolnъ* ‘białawy, jasny’ (równego lit. *bálnas* ‘jasny, biały, białawy’), prawdopodobnie pierwotne abstractum z sufiksem **-b* ze znaczeniem ‘jasność, biel’, wtórnie skonkretyzowane w ‘teren biały, jasny’ z dalszym rozwojem w ‘teren podmokły, łąkowy’. Taki rozwój znaczeniowy przypuszczalnie w związku z porastaniem łąk rośliną wełnianką z białymi puszystymi główkami nasiennymi (co do znaczenia por. np. lit. *balà* ‘błoto, bagno, torfowisko’ i *bālas* ‘biały’ (SP t. 1: 309, gdzie się przyjmuje substantywizację przymiotnika).

***ѣзь** ‘naturalna lub sztuczna przegroda, tama na rzece, na jeziorze’. Ogsł.: pol. *jaz* ‘zapora na rzece, tama; rodzaj płotu zastawionego na rzece, jeziorze dla połowu ryb’, kasz. *jâz, jazu* ‘przegroda w poprzek rzeki dla wstrzymywania i połowu ryb’, czes. *jez* (stczes. *jěz*) ‘jaz’, strus. *ѣзь / ѣзь / езь* ‘zapora, przegroda na rzece do łowienia ryb’, ros. dawne i dial. *e3*, dial. też *я3* ‘przegroda na rzece, rodzaj płotu z wikliny’, ukr. *я3 / ї3* ‘zapora, płot na rzece z otworem, do którego wstawia się wężyczka’, brus. dial. *я3 / e3* ‘ts.’, bułg. *я3* ‘sztuczna przegroda na rzece; rezerwuar wodny utworzony przez taką przegrodę’, mac. dial. *jaz* ‘przegroda na rzece; kanał doprowadzający wodę; jama’, chorw./serb. *jâz* (dial. czak. i kajk. *jêz*) ‘przegroda na rzece, jeziorze; rezerwuar wodny utworzony przez taką przegrodę; kanał doprowadzający wodę; koryto, rów’, słoweń. *jěz* ‘zapora wodna; grobla, wał’. Pochodzenie nie całkiem jasne. Może pokrewne z lit. *ežė* ‘miedza, granica; bruzda między grządkami; płytkie miejsce w zalewie’, łot. *eža* ‘miedza’, stpr. *asy* (< **azē*) ‘ts.’, orm. *e3r* ‘brzeg, granica’. Przymuszczałnie derywat z sufiksem **-o-* > **-b* od pie. pierwiastkowego

rzeczownika **ēgh-* / **eǵh-* w związku z pie. rzeczownikiem heteroklitycznym **ēgh-r* / **eǵh-en-* ‘jaz, tama, nasyp’ (Boryś SE 208).

***gaty** / ***gata** / ***gaty** ‘przejście, droga przez bagnisty, grząski teren (wyłożona chrustem, gałęziami, żerdziami)’. Ogsł.: pol. *gać* ‘materiał służący do gacenia budynku (np. gałęzie drzew iglastych, słoma, trzcina); grobla z faszyny lub drzewa’, stpol. też ‘droga moszczona faszyną’, dial. także ‘przegroda, tama na wodzie z chrustu, słomy i kamieni; grobla między płotami; faszyna narzucana na rzeczkę lub bagienko dla przejazdu w zimie; stawidła uplecione z gałęzi świerku; łąki; ogród nad jeziorem’, kasz. *gac* ‘grobla, mostek’ (też *Gac* nazwa łąki i doliny), czes. *hat* ‘ścieżka, droga na moczarach, na grząskim terenie zrobiona z faszyny, żerdzi, belek, pni drzew itp.’, dial. także ‘przegroda, tama w wodzie; płot, żywopłot’, słowac. *hat* ‘grobla, tama z wikliny lub krzewów, nasyp w wodzie’, dial. ‘ogrodzenie z krzewów’, strus. *gaty* ‘pomost lub nasyp przez bagno, grzęzawisko do przechodzenia; grobla, tama’, ros. *zamy* ‘pomost z żerdzi, z chrustu do przechodzenia, przejazdu przez bagno, grzęzawisko’, dial. ‘droga wyłożona pniami drzew; grząskie, bagniste miejsce’, ukr. *zamy* ‘droga wyłożona żerdziami, gałęziami, faszyną do przejazdu przez bagnisty teren; tama, grobla’, dial. ‘mokra nizina’, brus. *zamy* ‘droga wyłożona żerdziami, gałęziami, faszyną do przejazdu przez bagnisty teren; zapora, tama, jaz, grobla’, dial. ‘mokra nizina’, chorw./serb. *gât* ‘tama, jaz, grobla’, słoweń. dial. *gât* ‘kanał odpływowy’, może też bułg. (w pieśni ludowej) *zam* o niejasnym znaczeniu. Słabiej poświadczona postać **gata* (przypuszczalnie wtórne przeniesienie psł. **gaty* f. do tematów na -a): ukr. dial. *zama* ‘tama, jaz, zapora, grobla’, chorw./serb. dawne *gâta* ‘nasyp lub pleciana z wikliny zapora do regulowania toku wodnego’, dial. kajk. ‘mostek z wikliny; jaz młyński’, słoweń. *mlinska gâta* ‘jaz młyński’. Także wariant **gaty*: dłuź. *gat* ‘tama, grobla; staw, sadzawka’, głuź. *hat* ‘staw; grobla’, ukr. *zam* ‘droga z żerdzi, gałęzi na błotnistym miejscu’, brus. dawne i dial. *zam* ‘tama, grobla, jaz, zapora’, chorw./serb. *gât* ‘jaz, grobla, tama; śluza; przystań, molo’, dial. ‘przejście przez wodę, rzekę, potok’, słoweń. *gât* ‘przystań, molo; tama, jaz, grobla’, dial. ‘tama z faszyny’. Dokładne lub bliskie budową odpowiedniki: łot. *gâts* ‘chód, droga’, *gâita* ‘chód; krok; droga’, stind. *gâti-h* ‘chód; przejście, droga’, *gâtú-h* ‘chód; droga; miejsce’. Wyrazy prasłowiańskie to derywaty od pie. **guā-* ‘iść’, prawdopodobnie najstarszą postacią jest **gaty*, pierwotne nomen actionis z sufiksem *-*ty* i znaczeniem ‘przejście’, wtórnie skonkretyzowane w nomen loci ‘rodzaj drogi’ i z dalszą specjalizacją znaczenia w ‘sztucznie zrobiona droga przez teren trudny do przebycia’. Warianty z sufiksami *-*ta* i *-*ty* zapewne są późniejsze (SP t. 5: 59–60, 62–65).

***glina** ‘skała osadowa składająca się głównie z ilu z domieszką mułu, piasku, barwy przeważnie żółtobrazowej, składnik ciężkich gleb, glina’. Ogsł. w tym znaczeniu: pol. *glina*, kasz. *glina*, czes. *hlina*, słowac. *hlina*, dłuź. *glina*, głuź,

hlina, połab. *glajno* f., strus. глина, ros. глина (dial. гніла), ukr. глина, brus. глина, cs. гнила, bułg. глина (dial. гніла), mac. глина, chorw./serb. glina (dial. czak. gnjila), słoweń. glina. Derywat z sufiksem *-nā od pie. *glei- ‘coś kleistego, lepkiego; smarować, mazać, kleić’, pokrewny z gr. γλίμη ‘klej, lep’ (SP t. 7: 103–104).

***głьjь** ‘gliniasta, lepka ziemia’. Płnśl.: pol. dawne *glej* ‘glina’, dial. ‘grunt iłowaty, grząski na wiosnę i po deszczu’, ros. dial. глей ‘glina; ziemia gliniasta; il’, ukr. глей ‘plastyczna glina o różnych kolorach; muł, osad na dnie wody; zastygły sok na drzewach owocowych’, dial. też ‘kleista, wilgotna ziemia; namuł’, brus. глей ‘gleba jasno sinej barwy; namuł na dnie wody’, dial. ‘glina; lepka glina, lepkie błoto; wapnista gleba’ (chorw./serb. książkowe glěj ‘rodzaj gliny’ jest prawdopodobnie zapożyczeniem z ros.; ze względu na g- zamiast oczekiwanego h- raczej nie należą tu zapewne zapożyczone czes. dial. *glej* ‘klej, zastygły sok na drzewach’ i słowac. *glej* ‘klej’). Wyraz pokrewny ze śrdniem. *klei* ‘glina’, ang. *clay* ‘glina; muł’, gr. γλία ‘lepka substancja’. Derywat z sufiksem *-iō- > *-jь od pie. *gli- należącego do pierwiastka *glei- ‘coś kleistego, lepkiego; smarować, mazać, kleić’ (SP t. 7: 165).

***grōdъ** ‘miejsce wzniesione, suche (na terenie podmokłym)’. Płnśl.: pol. *grąd* ‘las rosnący na suchym wzniesieniu; suche miejsce na terenie podmokłym’, stpol. ‘wyższe i suchsze miejsce wśród bagien, porośnięte lasem’, dial. też ‘wyspa; ugór’, kasz. *grōd* ‘wysoko położone suche miejsce między bagniskiem a mokrą łąką, piaszczysty pagórek’, czes. dial. *hrud* ‘suche, niezalewane wzniesienie’, ros. dial. гряд ‘kupa, stos’, też грядок ‘wysepka; piaszczysta mielizna na rzece’, ukr. dial. гряд ‘suche wzniesienie na bagnie; niewielkie wzniesienie’, stukr. грудь ‘suche wzniesienie między wodami’, brus. гряд ‘małe wzniesienie, pagórek’, dial. ‘pagórek wśród bagien’. Niezbyt jasne. Może derywat od pie. *gurendh- ‘wznosić się; wzniesienie, pierś’ (SP t. 8: 242).

***jama** ‘dół wydrążony w ziemi, jama’. Ogsł.: pol. *jama* ‘znaczne wgłębienie gruntu, dół, loch’, dial. też ‘jaskinia’, kasz. *jama* ‘jama, nora; dół wydrążony w ziemi służący za piwnicę’, czes. *jáma* ‘dół, jama, nora; kopalnia, szyb’, słowac. *jama* ‘jama, dół wykopany w ziemi w różnych celach’, potocznie ‘grób; kotlina, parów’, dłuż., głuż. *jama* ‘wgłębienie, dół, jama, nora, grota’, połab. *joto* ‘jama, dół, grób’, strus. яма ‘jama’, ros. яма ‘jama, dół, loch’, ukr. яма ‘ts.’, dawne ‘szyb do wydobywania ropy naftowej’, brus. яма ‘jama, dół, loch’, scs. яма ‘jama’, bułg. яма ‘jama, nora; rów, ściek, rynsztok; lej; grób’, mac. яма ‘jama; szyb górniczy’, chorw./serb. jàma ‘znaczne wgłębienie w ziemi, jama; głębokie zagłębienie na terenie krasowym; szyb górniczy’, słoweń. jáma ‘zagłębienie, jama, loch’. Wyraz pokrewny z gr. δι-αμάω ‘wykopuję’, ἀμη ‘łopata, motyka’, ἀμάρα ‘rów; ściek; brózda’. Pł. *jama to zapewne derywat z sufiksem *-ā od pie. pierwiastka *iām- / *iām- ‘kopać, ryc’, pierwotne znaczenie rzeczownika ‘to, co jest wykopane’ (ESUM t. 6: 546).

- ***kolnъcъ** ‘strome wzniesienie’. Płdśl.: mac. *кланец* ‘wąskie przejście między górami; wąwóz’, chorw./serb. *klánac* ‘wąskie przejście, przesmyk; wąwóz, jar’, dial. czak. *klānāc* też ‘część terenu wznosząca się pochyło; wąska droga na zboczu góry; wąska uliczka, ścieżka; przejście między dwoma domami’, kajk. *kl’anec / kl’anjec* ‘droga głęboko wykuta (np. w skale), droga na zboczu góry; zapadlina na ścieżce lub w terenie’, słoweń. *klanec* ‘stroma góra; stroma droga zwłaszcza górską, przez wąwóz’, dial. ‘wąwóz, przełęcz; wiejska uliczka; struga’. Zapewne pokrewne z lit. *kálnas* ‘wzniesienie, góra’, łot. *kalns* ‘ts.’, łac. *collis* ‘wzgórek, wzniesienie’, gr. *κολώνη* ‘wzgórze, pagórek; mogiła, kurhan’. Zatem psł. **kolnъcъ* to derywat (przyuszczalnie deminutivum) z sufiksem *-*bcъ* od pie. **kol-n-* ‘wzniesienie’, które od pie. **kel-* ‘wznosić się’ (ERHJ 444).
- ***luža** ‘błotniste miejsce, zagłębienie, dół z błotnistą wodą, kałuża’. Ogsł.: pol. dial. *luża* ‘jama, kotlina zalana wodą; kałuża’, czes. *louže / louž* f. ‘niewielkie zagłębienie z błotnistą wodą, kałuża’, dial. *luža / luža* ‘zbiornik, do którego spływa deszczówka, gnojówka’, *louš* ‘kałuża’, stczes. *lůžě* ‘kałuża; bagno’, dłuż. *luža* ‘kałuża’, *luž* f. ‘woda z kałuży, deszczówka; deszczowa pogoda’, głuż. *luža* ‘kałuża’, strus. *лужа* ‘kałuża; bagno’, ros. *лу́жа* ‘kałuża’, dial. ‘jezioro, jezioro; zatoka rzeki’, *лу́жи* pl. ‘miejsce błotniste’, ukr. *лу́жа* ‘kałuża’, brus. dial. *лу́жа* ‘ts.’, stbułg. *лужа* ‘bagno; jezioro’, chorw. dawne i dial. *lùža* ‘kałuża; miejsce błotniste, trzęsawisko’, słoweń. *lůža* ‘kałuża’. Pokrewne z lit. *lūgas* ‘wglębione miejsce zalewane przez rzekę, błotnista, grząska odnoga rzeki; błoto, grzęzawisko; kałuża; sadzawka, staw’, *liūgas* ‘błoto, bajoro, kałuża; grzęzawisko’, łot. *luga* ‘warstwa roślin pokrywających jezioro; lepka masa’, *luga* ‘galaretowata masa’, zapewne też ilir. *lugas* m. lub *luga* f. ‘mokradło, bagno’. Psł. **luža* kontynuuje prapostać **loug-iā*, derywat z sufiksem *-*iā*, rdzenne **loug-* od pie. **leug-* ‘ciemny, czarniawy’ > ‘teren podmokły, mokradło, bagno’ (Sławski SE t. 5: 377–378).
- ***molka** ‘teren pokryty płytką wodą, podmokły, mokradło’. Ogsł.: czes. *mláka* ‘kałuża’, słowac. *mláka* ‘ts.’ (stąd zapożyczone pol. dial. płd. *mlaka* ‘bagno, woda na łące, miejsce podmokłe, czasem porośnięte trawą; mokra pogoda’; na istnienie pol. **młoka* wskazuje derywat *młokita / młokicina* ‘wierzba rosnąca na mokradłach’), brus. dial. *мóлока* ‘grząskie miejsce na błoni, na błotach; topiel, trzęsawisko’, bułg. *млака* ‘błotniste miejsce’, mac. *млака* ‘błoto’, chorw./serb. *mlāka* ‘podmokły, grząski grunt, mokradło, moczar’, dial. czak. *mlāka* ‘woda po deszczu pozostająca na powierzchni ziemi’, kajk. *ml’aka* (dawne też *młaka*) ‘mały rów z wodą’ (dial. też *mlākva* ‘kałuża’), słoweń. *mlāka* ‘kałuża’. Pokrewne z lit. *malkas* ‘łyk, haust’, łot. *mālks / mālka* ‘łyk’, por. też goc. *milhma-* ‘chmura’. Derywat od pie. **melk-* ‘być mokrym, wilgotnym’, etymologiczne znaczenie ‘mokre, wilgotne miejsce’ (ESSJa t. 19: 187–189).

- *moře** ‘wielki naturalny zbiornik wodny, część oceanu’. Ogsł. w tym znaczeniu: pol. *morze* (stpol. też ‘mniejszy naturalny zbiornik wodny, jezioro’), czes. *moře*, słowac. *more*, dłuż., głuż. *morjo*, ros. *мо́ре*, ukr. *мо́ре*. brus. *mópa* n., scs. *mope* / *морје*, bułg. *морѐ*, mac. *mope*, chorw./serb. *mòre* (chorw. dial. kajk. *morje*), słoweń. *môrje*. Pokrewne z lit. *mārios*, *mārės* pl. ‘zalew’, dial. ‘morze’, łot. *mare* / *maŗa* ‘zalew’, stpr. *mary* ‘ts.’, goc. *marei* ‘morze’, łac. *mare* ‘ts.’. Wyrazy te kontynuują pie. **mari* ‘morze, stojąca woda’, które we wczesnym zapewne psł. zostało rozszerzone o sufiks **-o-*: **māri-o-* > **mārjo-* > **moře*, rzeczownik przeszedł zatem do tematów na *-jo-* (Vasmer ES t. 2: 654–655).
- *mulb** / ***mulb** ‘rozmiękła ziemia, naniesione błoto, namuł, szlam’. Ogsł., w części języków kontynuowana jest prapostać **mulb*, w innych **mulb* a w niektórych obie prapostaci: pol. *mul* ‘grząski osad na dnie i brzegach wód, błoto, szlam’, kasz. *mul* ‘muł, szlam’, czes. dial. *mul* ‘muł; woda deszczowa’, słowac. *múl* ‘muł, szlam’, dłuż. *mul* ‘ts.’, ros. dial. *мул* ‘ts.’, *муль* ‘brudna, mętna woda’, ukr. *мул* ‘namuł, szlam’, dial. *муль* / *мула* ‘osady naniesione podczas wiosennego roztopu’, brus. *мул* ‘muł, szlam’, cs. *муль* ‘błoto, namuł, drobne kamienie i piasek naniesione przez wodę’, mac. dial. *мул* ‘rozmiękła ziemia, błoto’, chorw./serb. *múlj* (dial. kajk. *m’ul*) ‘muł, szlam, błoto’, słoweń. *múlj* ‘ts.’. Derywaty z sufiksami **-lb* i **-lb* od pie. **meu(ə)-* / **mū-* ‘wilgotny, mokry’, pierwotne znaczenie zapewne ‘mokra, nasiąknięta wilgocią ziemia’ (ESUM t. 3: 532, Boryś SE 342).
- *ostrovъ** ‘wyspa na rzece’. Ogsł.: pol. *ostrów* ‘wyspa’, dawne i dial. ‘kawałek pola między łąkami a rowami’, ‘kępa porośnięta roślinnością’, dial. też ‘coś w terenie otoczone czymś innym’, ‘przestrzeń lasu z sześćdziesięcioma barciami’, kasz. *ostròv* ‘wyspa na rzece lub jeziorze; półwysep’, ‘wzniesienie na polu lub łące; uprawny kawałek pola wśród łąk; łąka nad rzeką; krzaki i zarośla na łące’, czes. *ostrov* ‘wyspa; miejsce lub okolica różniące się od otoczenia’, słowac. *ostrov* ‘wyspa’, dłuż. *wótšov* ‘rzeczna wyspa, wzniesienie w kształcie wyspy’, głuż. *wotrow* ‘wyspa’, połab. toponim *Vāstriuv*, ros. *óstpov* ‘wyspa’, dial. ‘wzniesienie na bagnie; kawałek lasu (np. wśród bagien); kępa drzew, miejsce porośnięte dzikim lasem, wysoką trawą’, ukr. *óstpiv* ‘wyspa’, brus. *óstpavj* ‘ts.’, scs. *островъ* ‘ts.’; strumień’, bułg. *óstpov* ‘wyspa’, mac. *ocmpov* ‘ts.’; miejsce lub okolica różniące się od otoczenia’, słoweń. *ostròv* ‘wyspa’, por. serb. *òstrvo* ‘ts.’. Deverbativum z prefiksem **o(b)-* od pie. **sreu-* ‘płynąć, ciec’, etymologiczne znaczenie ‘to, co jest opływane’, zatem pierwotnie wyraz oznaczał zapewne tylko wyspę na rzece (Vasmer ES t. 3: 165–166).
- *pěськъ** ‘luźna skała osadowa złożona z drobnych ziaren, piach’. W tym znaczeniu ogsł.: pol. *piasek*, kasz. *pâsk*, czes. *písek*, stczes. *piesek*, słowac. *piesok*, dłuż. i głuż. *pěsk*, strus. *пѣськъ*, ros. *песок*, ukr. *пісок*, brus. *пясок*, scs. *пѣськъ*, bułg. *пясък*, mac. *песок*, chorw./serb. *pijěsak*, słoweń. *pěsek*. Wyraz

pokrewny ze stind. *pāmsú-* / *pāmsuká-* ‘piasek, pył’, awest. *pąsu-* ‘ts.’, derywat z sufiksem **-ko-* > **-kь* od pie. **pēs-u-* ‘pył, piasek’ (Bezłaj ES t. 3: 28).

***пыло**, **pylese* ‘głębia, głębina, głębokie miejsce w rzece, potoku, jeziorze, na bagnie’. Ogsł. (ale szcążtkowo zachowane w pldsl.): pol. dawne *pło* ‘jakaś przestrzeń wodna’ (XVI w., Brückner SE 421, prawdopodobnie ‘trzęsawisko’), ‘błoto, trzęsawisko bezdenne’, ‘kępka na trzęsawisku, na bagnie, pokryta mchem’, dial. *peł*, *pla*, pl. *pli* ‘bagnio, trzęsawisko’, *pło* ‘głębokie bagno; z wodnej roślinności kożuch na powierzchni jezior i stawów’, *płos* / *płoso* ‘kałuża wody, rozmiękły, topniejący śnieg; popękany lód na rzece; głębokie miejsce w rzece, w potoku’, kasz. archaiczne *peł*, *pla* ‘bagnio, trzęsawisko, błoto’, dluž. *płoso* ‘głębia’, czes. *pleso* ‘jezioro bezodpływowe, zwłaszcza górskie’, dial. ‘toń, głębokie miejsce w potoku, w rzece’, słowac. *pleso* ‘jezioro bezodpływowe pochodzenia lodowcowego, jezioro górskie’, dial. ‘stojąca woda, kałuża’, ros. *плёс* ‘szeroka wodna przestrzeń między wyspami’, dial. *плёсо* ‘szeroka część ciekłu rzeki; głębokie miejsce w rzece; zarośnięte lasem miejsce na bagnie’, por. chorw. toponim *Pleso*. Derywat utworzony jak psł. **kolo*, **kolese* ‘koło’, **slovo*, **slovese* ‘słowo’ od pie. **pīl-* (poświadczonego w psł. **pīl’nb* < **pīl-no-* ‘pełny, napełniony’, lit. *pilti*, *pilù* ‘sypać, lać, nalewać’, łot. *pilt*, *pilstu*, *pilu* ‘kapać, ciec, sączyć się kroplami’), należącego do pie. **ple-* ‘napełniać’. Pierwotne znaczenie zapewne ‘napełnienie’ > ‘coś napełnione go wodą’ (SP t. 2: 30).

***rěka** ‘masa wody płynącej w łóżysku (korycie), rzeka’. Ogsł. w tym samym znaczeniu: pol. *rzeka*, czes. *řeka*, słowac. *rieka*, dluž. i głuż. *rěka*, strus. *рѣка*, ros. *река́*, ukr. *ріка́*, brus. *пакá*, scs. *рѣка*, bułg. *река́*, mac. *пека*, chorw./serb. *rijeka*, słoweń. *rěka*. Kontynuuje pierwotną postać **roj-kā* z sufiksem **-kā* od pie. pierwiastka **(e)rej-* ‘płynąć, ciec’, etymologiczne znaczenie ‘to, co płynie, cieczy’ (Bezłaj ES t. 3: 168–169).

***struja** ‘nurt rzeki’. Wschł. i pldsl.: strus. *струя* ‘fala, nurt’, ros. *струя* ‘struga, nurt’, scs. *строуя* ‘nurt, prąd’, bułg. *струя* ‘nurt’, mac. *струја* ‘ts.’, chorw./serb. *strúja* ‘główny nurt rzeki’, słoweń. *strúja* ‘nurt rzeki; odnoga rzeki, kanał’. Derywat od pie. **sreu-* ‘płynąć, ciec’ z sufiksem **-iā* (Bezłaj ES t. 3: 335).

***time**, **timene* ‘błoto, bagno’. Zachł., ale na pierwotnie ogsł. zasięg wskazują pochodne appellativa oraz hydronimy i toponimy: dluž. *tyme*, *tymeňa* ‘moczar’, głuż. *tymjo*, *tymjenja* ‘ts.’, derywaty: pol. toponim i hydronimy (rzeka i strugi) *Tymianka*, czes. dial. *tymenec* / (*s*)*temenec* / *temánec* ‘błotniste źródło; kałuża’, strus. *тимѣно* / *тимѣниѣ* ‘szlam, muł, błoto’, ros. *тимѣние* ‘błoto’, scs. *тимѣно* / *тимѣниѣ* ‘szlam, muł, błoto’. Zapewne derywat z sufiksem **-men-* od pie. **ti-* / **tī-* / **tāi-* ‘topić, topnieć, rozpuszczać, znikać’ (Vasmer ES t. 4: 58; SP t. 1: 126–127).

***tina** ‘rozmiękła ziemia, muł, szlam’. Ogsł.: czes. dawne *tina* ‘błoto, bagno’, strus. тина ‘błoto, bagno, szlam’, ros. *ти́на* ‘szlam, muł; bagno’, ukr. тина ‘gatunek wodorostu’, brus. dial. *ці́на* ‘bagno, szlam, muł’, *ты́ня* ‘gęste błotniste zarośla’, scs. тина ‘błoto, szlam’, bułg. *ти́ня* ‘szlam, muł’, mac. dial. тина / *тиња* ‘rozmiękłe, płynne błoto; błotniste, rozmiękłe moczary; muł’, serb. dial. *ти́ња* ‘muł rzeczny, szlam’. Prawdopodobnie derywat z sufiksem **-na* od pie. **ti-* / **tī-* / **tāi-* ‘topić, topnieć, rozpuszczać, znikać’ (Vasmer ES t. 4: 59, SP t. 1: 116). Możliwe jednak i inne objaśnienie: **tina* z wcześniejszego **tim-na*, czyli derywat od psł. **timę* ‘bagno, błoto’ z sufiksem **-na* (ESUM t. 5: 569).

5. Klasyczne prasłowiańskie innowacje leksykalne

Najliczniejszą grupę stanowią leksemy motywowane na gruncie słowiańskim, powstałe w epoce samodzielnego bytu języka prasłowiańskiego i zapewne w okresie podziału dialektalnego tego języka. Mamy tu zatem zarówno wyrazy o zasięgu ogólnosłowiańskim, jak i prasłowiańskie dialektyzmy.

***bolnje** ‘obszerne tereny równinne pokryte trawą’. Ogsł. (ale w pldśl. prawie niepoświadczony): pol. *blonie* ‘duża przestrzeń, równina pokryta trawą, duże pastwisko, łąka’, stczes. *bláni* ‘murawa, pastwisko’, dluž. *blomje*, *blomwina* ‘równina pokryta murawą, łąka, pastwisko’, połab. *blānē* ‘łąka’, strus. болоние ‘nizinna łąka nad rzeką’, ros. dawne болонье ‘otwarta przestrzeń podmiejska, pastwisko podmiejskie; najbliższa okolica miasta, przedmieście; łąka nadrzeczna zatapiana w czasie rozlewów; nizina’, dial. ‘nizinna łąka nad rzeką, jeziorem; pastwisko’, ukr. dial. болоння ‘nizinna łąka, pastwisko’, болоніє ‘równina, stok’, brus. dial. балонне ‘bagno, nizina; brzeg lasu’, балоння ‘zalewana łąka’; por. chorw. toponim *Blanje*. Collectivum z sufiksem **-nje* od psł. **bolnъ* ‘teren podmokły lub zalewany wodą, zarośnięty trawą’ (SP t. 1: 308–309).

***bolto** ‘rozmokła ziemia, błoto; teren grząski, mulisty, bagienny, moczar’. Ogsł.: pol. *bloto* ‘rozmokła ziemia; bagno, mokradło, bajoro’, kasz. *bloto* ‘torfowisko, miejsce po wykopanym torfie, bagno, trzęsawisko’, czes. *bláto* ‘rozmokła ziemia’, słowac. *blato* ‘rozmokła ziemia’, dluž. *bloto* ‘ts.’; moczar, bagno; błotnisty las, wilgotne zarośla’, głuż. *blóto* ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar; muł’, strus. болото ‘bagno, moczar’, ros. болото ‘ts.’, dial. też ‘kałuża; jezioro; las; trawa i siano z podmokłych łąk’, ukr. болото ‘bagno, moczar’, dial. ‘rozmokła ziemia’, brus. балота ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar, trzęsawisko’, scs. блато ‘bagno, moczar’, bułg. блáто ‘ts.’, mac. блато ‘ts.’, chorw./serb. blàto ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar’, dial. (w Czarnogórze) ‘błotniste, grząskie jezoro’, słoweń. bláto ‘rozmokła ziemia; bagno, moczar’.

Substantywowane neutrum przymiotnika **boltь* (którego kontynuantem jest zapewne ukr. dial. *болотіу* ‘blotnisty’) lub od jego bsł. poprzednika **baltas* ‘biały’ (por. lit. *báltas* ‘biały’, łot. *balts* ‘ts.’). Rzeczownik zapewne oznaczał pierwotnie ‘biały, białawy teren, biaława ziemia’, co było chyba związane z barwą terenów bagiennych, często porośniętych rośliną wełnianką, pokrytych jej białymi, puszystymi główkami nasiennymi (SP t. 1: 311–312).

***brodь** ‘miejsce przeprawy przez wodę’. Ogsł.: pol. *bród* ‘płytkie miejsce rzeki, jeziora, przez które można się przepłynąć na drugi brzeg’, stpol. też ‘miejsce w rzece przysposobione do łowienia ryb’, dawne ‘nurt, prąd, głęb wody’, kasz. *bród* ‘bród’, czes. *brod* ‘ts.’; miejsce, gdzie się pławi lub poi bydło’, słowac. *brod* ‘bród’, dłuż. *brod* ‘ts.’, głuź. *bród* ‘ts.’, strus. *бродь* ‘ts.’, ros. *брод* ‘ts.’, dial. też ‘przejście przez błotniste miejsce; ścieżka; wydeptana lub wykoszona w trawie, w zbożu ścieżka’, ukr. *брод* ‘bród’, dial. ‘potok, strumyk’, *брод* ‘nizina na brzegu rzeki’, brus. *брод* ‘bród; ślad w trawie’, cs. *бродь* ‘bród’, bułg. i mac. *брод* ‘ts.’, chorw./serb. *bród* dawne ‘bród’ (dziś ‘statek, okręt’), dial. ‘płytkie miejsce na rzece, gdzie poi się bydło; miejsce w jeziorze, gdzie łowi się ryby’, słoweń. *bród* ‘bród, przeprawa’ (też ‘prom, czółno’), dawne ‘przystań, port’. Deverbativum od psł. **bresti*, **brьdъ* ‘brnąć, iść grzęznąć przez wodę, przez teren bagnisty’, pierwotne znaczenie ‘miejsce w wodzie, bagnie, przez które się brnie’ (SP t. 1: 383).

***cěsta** ‘droga wytrzebiona, powstała po oczyszczeniu np. z drzew, zarośli’. Zachsł. i pldsl.: czes. *cesta*, stczes. *cěsta* / *ciesta* ‘droga; podróż’, słowac. *cesta* ‘ts.’, cs. *цѣста* ‘ulica; dom’ (rus.-cs. ‘droga, ulica’), śrbułg. *цѣста* ‘droga, ulica’, chorw./serb. *cěsta* ‘droga, gościniec, szosa’, dial. czak. *cestà* ‘droga między miejscowościami’, słoweń. *cěsta* ‘droga’. Derywat dewerbalny od psł. **cěstiti*, **cěstъ* ‘robić czystym, oczyszczać’ (SP t. 2: 83).

***dorga** ‘wyżłobienie, wgłębienie, rowek, podłużny ślad wryty w ziemi, bruzda wymyta przez wodę, wydeptany pas ziemi służący do chodzenia, do jazdy, droga, ścieżka’. Ogsł.: pol. *droga* ‘wydzielony pas ziemi przystosowany do komunikacji; szlak komunikacyjny; trasa, odcinek trasy; podróż’, kasz. *droga* ‘droga’ i bez metatezy *darga* ‘wał usypany na moczarach’, czes. *dráha* ‘droga; szlak komunikacyjny; tor; orbita’, też *draha* ‘szeroka droga polna, wygon; kawałek ziemi leżącej odłogiem; pastwisko’, słowac. *dráha* ‘tor; orbita; kolej’, dłuż. *droga* ‘droga, gościniec, ulica; szlak, trasa’, głuź. *droha* / *dróha* ‘ts.’, strus. *дорога* ‘droga, gościniec, ścieżka; miejsce przejazdu, przejścia; kierunek ruchu, ruch; podróż, wędrówka’, ros. *дорога* ‘droga’, dial. też ‘ścieżka; ulica; suche koryto rzeki’, ukr. *дорога* ‘droga’, brus. *дарога* ‘ts.’, cs. *драга* ‘dolina’, bułg. dial. *дръга* ‘stroma droga prowadząca w dół’, mac. dial. *дръга* ‘dolina górська, wąwóz’, chorw./serb. *dràga* ‘mała zatoka morska; dolinka’, dial. też ‘wąwóz, kotlina’, słoweń. *dràga* ‘bruzda, rowek (np. do odprowadzania wody), młynówka; płytki wąwóz, parów, dolinka, kotlinka; zatoka wrzynająca się

w łąd'. Deverbativum od psł. **dǫgati* 'ciągnąć, targać, rwać, drzeć, trzeć', pierwotne znaczenie 'to, co jest rezultatem ciągnięcia, rwania, darcia, tarcia' (SP t. 4: 113–115).

***dǫbrova / *dǫbrava** 'las dębowy, las liściasty z przewagą dębów'. Ogsł.: pol. *dąbrowa* 'las dębowy', stpol. 'niezagospodarowany las liściasty lub zarośla z przewagą dębów', dial. (też *dębrowa*) 'las dębowy, stary las dębowy, jakkolwiek las liściasty', słowac. *dúbrova* 'dębowy drzewostan', ros. *дубрѳва* 'las liściasty; zagajnik z jednego rodzaju drzew liściastych', dial. 'gęsty las liściasty; knieja, matecznik', ukr. dial. *дубрѳва* 'las liściasty, przwaznie dębowy; gęstwina, zarośle', brus. *дубрѳва* 'las liściasty, zwykle z drzewami jednego gatunku', dial. 'las dębowy; las mieszany liściasty i iglasty', scs. *дѳброва* 'las'. Dobrze poświadczony także wariant **dǫbrava*: czes. *doubrava* 'las dębowy', stczes. *dúbrava* też 'każdy las, gaj', słowac. *dúbrava* 'las dębowy', dłuź. i głuź. *dubrawa* 'ts.', strus. *дубрава* 'drzewa; las liściasty; każdy las', ros. *дубрава* 'las liściasty', dial. 'gęstwina leśna', ukr. i brus. toponimy *Дубрава*, scs. *дѳбрава* 'las liściasty', bułg. *дѳбрава* 'młody las; gęsty, niewycinany las', dial. *дубрава* 'rozpadlina w cieniowym miejscu pokrytym lasem', mac. *дабрава* 'gaj, zagajnik'. Substantywowizowane formy żeńskie psł. przymiotników **dǫbrovŃ* 'dębowy' i zapewne synonimicznego (jednak nie zaświadczonego) **dǫbravŃ*, oba od psł. **dǫbrŃ* 'dąb' (SP t. 4: 181–183).

***dregŃy**, **dregŃve* 'grząski teren, trzęsawisko'. Wschł.: ros. dial. *дрягѳвѳ / дрягѳва* 'grzęzawisko, bagno', ukr. *драгѳвѳ* 'ts.', dial. *дрягѳвѳ* także 'przerębla na rzece do czerpania wody', brus. dial. *драгѳвѳ / дрягѳвѳ* 'grzęzawisko, topiel'. Derywat od psł. czasownika **dregati*, **dregajo* 'trząść, potrząsać' z sufiksem **-y*, **-vŃ*, nomen actionis z pierwotnym znaczeniem 'to, co się trzęsie', co potwierdza również ros. dial. *дрягѳвѳ* 'galareta mięsna' (SP t. 4: 222).

***ęskŃni** 'naturalne wydrążenie w skale, jaskinia, pieczara, grotę'. Płnsł. w tym znaczeniu: pol. *jaskinia*, stpol. *jaskini*, czes. *jeskyně*, słowac. *jaskyňa*, ukr. *яскіня*, brus. dial. *яскіня*. Derywat z sufiksem **-Ńni* od psł. **ęskŃ* 'otwór, wgłębienie, dół, wydrążenie, coś wydrążonego' (SP t. 6: 142).

***gajŃ** 'wyodrębniony, chroniony, ogrodzony niewielki las, będący miejscem pogańskiego kultu'. Ogsł.: pol. *gaj* 'niewielki las', stpol. też 'ścięte krzaki, gałęzie, chrust' (obecnie przestarzałe 'zielone liście, gałęzie, zieleń'), w XVI w. także 'miejsce kultu pogańskiego', dial. (również *gǫj*) 'część lasu ograniczonego przesiekami; zagajnik', czes. *háj* 'gaj, lasek, zazwyczaj liściasty', stczes. także 'zagajnik, zarośla', słowac. *háj* 'mały, młody lasek, zagajnik', dial. 'starannie utrzymywany las; zarośla, krzewy, dłuź. *gaj* 'mały, młody las, zagajnik; zarośla; rezerwat zagrodzony w lesie', głuź. *haj* 'lasek, zagajnik', dawne 'rezerwat, rewir leśny', strus. *гаи* 'las, lasek, zagajnik', ros. *гаи* 'lasek, niewielki zagajnik', dial. 'niewielki, gęsty lub młody las liściasty; las dębowy;

las rosnący na nizinie, na błotnistym miejscu; zagajnik, zarośla, krzewy’, ukr. *zau* ‘niewielki las (zwłaszcza liściasty); zagajnik, zarośla’, dial. ‘las między polami, lasek nad rzeką, w dolinie; młody, posadzony lasek’, brus. *zau* ‘niewielki las (zwłaszcza liściasty); zagajnik’, dial. ‘las w ogóle; stary, wielki, głuchy las; młody las; lasek na błotach; kępa drzew’, bułg. dial. *zau* ‘część roli’, chorw./serb. *gaj* ‘lasek zasadzony i pielęgnowany przez ludzi; ogrodzony, zagrodzony kawałek lasu’, dawne i dial. też ‘zagajnik, zarośla, krzewy’, słoweń. *gáj* ‘młody, starannie utrzymany las; rzadki, pielęgnowany las’, dial. ‘kawałek pastwiska zachowywany do obchodów Zielonych Świątek’. Deverbativum od psł. **gajiti* ‘powodować, by coś żyło, rozwijało się, rosło’ > ‘pielęgnować, dogłądać’, pierwotne znaczenie ‘las pielęgnowany, chroniony (z powodu przeznaczenia kultowego)’ (SP t. 7: 27–29).

***galb** f. ‘puste, gołe miejsce pozbawione roślinności’. Wschł. gwarowe: ros. dial. *галь* ‘bezleśne miejsce, polana’, ukr. dial. *галь* ‘gołe, bezleśne miejsce; podwyższone miejsce’, brus. dial. *галь* ‘bezleśna przestrzeń; polana’. Pierwotne abstractum z sufiksem *-ь od psł. przymiotnika **galb* ‘goły, pusty’. Tamże bliski synonimiczny wariant **gala* (< **gal-ja*) z sufiksem *-ja: ros. dial. *галья* ‘bezleśne miejsce, polana; leśne błoto pokryte mchem; pole na skraju lasu’, ukr. dial. *галья* ‘połonina’, brus. dial. *галья* ‘miejsce w lesie pozbawione roślinności; niezarośnięte miejsce na bagnie; leśna polana; odkryte miejsce w terenie’. W takich znaczeniach również substantywizowane przymiotniki **galb* (ros. dial. *гал* ‘miejsce bez roślinności’, ukr. dial. *гал* ‘polana’, brus. dial. *гал* ‘ts.’) i **galo* (ukr. dial. *гало* ‘miejsce pozbawione roślinności; okrągła polana; miejsce na jeziorze nie zarośnięte wodorostami; leśne jezioro’, brus. dial. *гала* ‘pozbawiona roślinności, goła przestrzeń; polana; leśna przecinka’), (SP t. 7: 37, 40, 41). Prasłowiańska geneza tych wyrazów jednak niepewna.

***glib** ‘błoto, bagno, trzęsawisko’. Płdśl.: bułg. dial. *глиб* ‘teren podmokły, bagno, moczar, trzęsawisko; lepkie błoto, przyklejające się do butów, utrudniające chodzenie’, mac. *глиб* ‘błoto’, dial. ‘namul rzeczny, w którym grzęzną nogi’, chorw./serb. *glib* ‘błoto, muł, szlam; głębia wodna, odmęt’, słoweń. *glib* ‘błoto; muł’. Deverbativum od psł. **gliviti* ‘chodzić po czymś lepkiem, zapadać się’. Geneza psł. tego dialektyzmu niepewna (SP t. 7: 103).

***granica** ‘pas ziemi, linia, miedza oddzielająca sąsiadujące tereny’. Ogśl.: pol. *granica* ‘linia zamykająca lub oddzielająca określony teren’, kasz. *grança* / *granca* ‘granica, miedza’, czes. *hranice* (dial. też *hraňica*) ‘granica; stos, kupa drewna’, słowac. *hranica* ‘ts.’, dluž. *granica* ‘granica, miedza’, głuż. *hranica* ‘ts.’, strus. граница ‘granica; znak wyryty na jakiejś powierzchni’, ros. *граница* ‘granica’, ukr. *границя* ‘ts.’, brus. *границя* ‘ts.’, dial. też ‘droga polna; wąska przecinka leśna’, bułg. *границя* ‘granica’, mac. *границя* ‘ts.’, chorw./serb. *grānica* ‘ts.’, słoweń. *grānica* ‘ts.’. Derywat z sufiksem *-ica od psł. **granb* / **grana* ‘ostra krawędź, kant, koniec czegoś’, może także ‘znak

graniczny, np. kopiec lub specjalne nacięcie na granicznym drzewie' (SP t. 8: 188–190).

gro**b* 'wygrzebana jama, dół'. Ogsł.: pol. *grób* 'dół w ziemi, miejsce pochówku zmarłego; kopiec wniesiony na tym miejscu, grobowiec', dawne 'miejsce do ukrycia czegoś, schowek', kasz. *grób* 'miejsce na polu nie obsiane przez niedopatrzenie', czes. *hrob* 'grób; kopiec na grobie', słowac. *hrob* 'grób', dial. 'kupa ziemi, kamieni; dół na przechowywanie ziemniaków', dluž. *grob* 'rów', strus. *гробъ* 'grób, grobowiec', ros. *гроб* 'trumna', przestarzałe 'grób, grobowiec', ukr. *гриб* 'grób; trumna', brus. dial. *гроб* 'trumna', dawne 'grób, grobowiec; cmentarz', scs. *гробъ* 'grób, grobowiec; nagrobek', cs. też 'jama, dół', bułg. *гроб* 'grób', mac. *гроб* 'ts.', chorw./serb. *gròb* 'ts.', słowen. *gròb* 'ts.'. Deverbativum od psł. **gre(b)ti*, **grebǫ* 'grzebać, rozgarniać wierzchnią warstwę ziemi' (SP t. 8: 220–221).

***gro**b**'a** 'wykop, rów; nasyp, kopiec'. Ogsł.: pol. *grobla* (stpol. też *grobja*) 'nasyp wzdłuż lub poprzek rzeki, stawu; wał, tama; szaniec', dial. 'jakikolwiek nasyp; zaspą śnieżną; kretowisko; wał wymłóconego zboża', stczes. *hróbě* 'kupa, stos; kopiec, wzgórek', słowac. *hrobľa* 'stos ziemi lub kamieni', stczes. *hróbě* 'kupa, stos; kopiec, wzgórek; kurhan, grób', słowac. *hrobľa* 'stos ziemi lub kamieni; kopiec do składowania ziemniaków', przestarzałe 'grób', dial. 'wykop przy drodze', dluž. *grobla* 'rów; kanał', strus. *гробля* 'rów, fosa; wał, nasyp; zapora, tama; grób', ros. dial. *гробль* f. 'grobla', stukr. *гробля* 'fosa; grób', ukr. dial. *гробля* 'grobla; nasyp ziemi; droga; zaspą śnieżną', chorw. dial. czak. *gròbļa* 'kupa, stos', *gròbļa* 'nawieziony stos kamieni', kajk. *gr'omlja* 'kupa kamieni; ziemia porośnięta krzakami', słowen. *gròbļa* 'stos kamieni'. Z wcześniejszej prapostaci **grob-ja*, nomen actionis z sufiksem *-ja* i regularną alternacją rdzennego **e > *o* od psł. **grebti*, **grebǫ* 'grzebać, rozgarniać wierzchnią warstwę ziemi', pierwotne znaczenie 'grzebanie w ziemi, rozgarnianie ziemi', wtórnie skonkretyzowane w 'wygrzebany dół, wykop' i 'powstająca przy wykopie kupa ziemi, nasyp' (SP t. 8: 222).

j**z**roj**ь* 'źródło'. Płnsł.: pol. *zdrój* 'źródło; miejscowość kuracyjna mająca źródła wód leczniczych', kasz. *zdrój* 'zdrój, źródło; wir wodny w jeziorze' (też 'ropa gromadząca się w ranach; pot'), czes. *zdroj* 'źródło, krynica', słowac. *zdroj* 'źródło', por. strus. *изрой* 'wytrysk nasienia', ale też w ros. bylinach hydronim *Изрой-пека* (ukr. *зрой*, dial. *зрпю* 'ruczaj, potok', stbrus. *зрой* 'źródło' uznawane za zapożyczenia z polskiego). Deverbativum od psł. prefigowanego **jъz-rinǫti* 'wy płynąć', etymologiczne znaczenie 'wypływanie, to, co wypływa' (ESSJa t. 9: 69–70; Boryś SE 736).

j**z**sz**ь**р**ь* 'mielizna, ławica, łacha'. Zachsl. i pldsl.: stpol. *isep* / *ispa* 'wyspa', pol. dial. *ispa* 'ts.', stczes. *jesepe* 'piaszczysta ławica, łacha', czes. *jesepe* / *jespa* 'ts.', scs. *исъпъ* 'mielizna'. Deverbativum od tematu praesentis psł. prefigowanego

**jbz-suti*, **jbz-sъpŕo* ‘wysypać’, etymologiczne znaczenie ‘to, co wysypane, wystaje nad poziom wody’ (Bąk 1965; ESSJa t. 9: 75–76).

***jbztokъ** ‘wyływ rzeki, źródło’. Ogsł.: pol. dawne *stok* ‘strumień, potok; źródło’, dial. też ‘zbiornik wody; koryto do pojenia bydła’, czes. *stok* ‘spływ dwu rzek’, słowac. *stok* ‘spływ’, strus. *истокъ* ‘źródło, potok, strumień’, ros. *истокъ* ‘źródło; początek’, dial. ‘niewielka rzeka; leśny strumień’, stukr. *истокъ* ‘źródło’, cs. *истокъ* ‘rzeczny ciek’, bułg. *úctok* ‘źródło’, mac. *uctok* ‘źródło, źródłowa część rzeki, potoku’, chorw./serb. *ístok* ‘źródło, zdroj’, słoweń. *istòk* ‘źródło; ujście rzeki’. Deverbativum od psł. prefigowanego **jbz-tekti*, **jbz-teko* ‘wyciec, wypłynąć’, etymologiczne znaczenie ‘wyciekanie, wypływanie, to, co skądś wycieka, wypływa’ (ESSJa t. 9: 79–80).

***jbzvorъ** ‘źródło’. Ogsł.: pol. dial. *zwór* ‘suche koryto potoku między górami w Karpatach’, słowac. *izvor* ‘źródło’, strus. *изворъ* ‘źródło, krynica’, ros. dial. *извѳр* ‘ceber’ (też hydronim *Изворъ*), stukr. *изворъ* ‘źródło’, ukr. *звир*, *звѳру* / *извир*, *извѳру* ‘parów, wąwóz, jar’, dial. *звир* ‘przepaść; wodospad; potok; gęstwina’, *јѳзвир* ‘głęboki wąwóz’, *изѳр* ‘wpływ do zbiornika wodnego’, cs. *izvorъ* ‘źródło’, bułg. *úzvor* ‘ts.’, mac. *izvor* ‘ts.’, chorw./serb. *izvor*, dial. *zvir* ‘ts.’, słoweń. *izvŕ* ‘ts.’. Deverbativum od psł. prefigowanego **jbz-vbrěti*, **jbz-vbŕo* ‘zawrzeć, zagotować się’, pierwotne znaczenie zapewne ‘źródło z silnie wypływającą, tryskającą, bulgoczącą wodą, jakby wrzała’ (ESSJa t. 9: 100–101).

***kaluga** / ***kaľuga** ‘błotniste miejsce, zagłębienie z błotnistą wodą’. Ogsł.: pol. dawne i dial. *kaluga* (dial. też *kaluga*) ‘kałuża’, kasz. *kaluga* / *kalęga* ‘kałuża na drodze’, czes. *kaluha* ‘nizina zalana wodą i błotem’, strus. *калуга* ‘błoto, trzęsawisko’, ros. dial. *калѳга* ‘błoto, mokradło; łąka pod wodą; kałuża na łące’, *калюга* ‘kałuża; jama z wodą; płytkie jeziorko’, ukr. dial. *калюга* ‘kałuża, błoto na drodze’, brus. *калюга* ‘kałuża, jama z wodą’, chorw./serb. *kàljuga* ‘rozmokła ziemia, błoto; kałuża’. Derywaty (zapewne augmentativa) od psł. **kaľ* ‘rozmokła ziemia, błoto, muł, szlam’ z sufiksami *-*uga* / *-*juga* (Sławski SE t. 2: 33, ESSJa t. 9: 125–126). Z tym ściśle związane synonimiczne psł. **kaluża* / **kaľuża*: pol. *kałuża* ‘płytkie zagłębienie z błotnistą wodą’, stpol. też ‘dół, rów błotnisty; ściek; mały stawek’, stpol. i dial. też *kałuż* f. ‘kałuża’, dial. również *kaluza* / *kaluzà* ‘ts.’, czes. *kaluř* f. / *kaluře* (dial. *kaľuža*) ‘ts.’, słowac. *kaľuř* f. / *kaľuža* ‘brudna woda, kałuża’, ros. dial. *калѳжа* / *калюжа* ‘ts.’, ukr. *калюжа* ‘kałuża, błoto’, dial. *калѳжа* ‘błoto naniesione przez wodę; jama z deszczówką’, brus. dial. *калѳжа* / *калюжа* ‘kałuża’, chorw./serb. *kàľuža* ‘śmietnisko’, *kàľjuža* ‘kałuża, bajoro’, słoweń. *kaľuža* ‘kałuża’. Uznawane za derywat od psł. **kaľ* z sufiksami *-*uža* / *-*juža* (Sławski SE t. 2: 35–36, ESSJa t. 9: 126–127). Jednak takie sufiksy w wyrazach prasłowiańskich nie są poświadczone. Jest możliwe, że **kaluža* / **kaľuža*

to derywaty od **kaluga* / **kaľuga* z sufiksem **-ja* (funkcja tego sufiksu nie jest tu jasna).

***корьсь** ‘usypane wzniesienie, nasyp; wykopany dół’. Płnśl.: pol. *kopiec* ‘wzgórek, wzniesienie (zwykle sztucznie usypane); dół do przechowywania ziemniaków’, dial. ‘kupa kamieni jako granica własności, kamień graniczny; kretowisko, mrowisko; stos, kupa, kopa (np. siana)’, kasz. *kopc* ‘kamień graniczny; dół do przechowywania ziemniaków, brukwi itp.’, czes. *kopec* ‘pagórek, górka; bryła, gruda’, dial. ‘rów’, słowac. *kopec* ‘pagórek, górka; kupa (np. ziemi)’, dłuż. *kopc* ‘kupa, kopiec’, strus. *копець* ‘znak graniczny’, ros. dial. *коне́ц* ‘ts.’; niewielki nasyp, pagórek; kurhan; studnia; dół na ziemniaki, buraki’, ukr. *коні́ць* ‘kopiec graniczny’, dial. ‘pagórek; dół na ziemniaki’, brus. *кане́ц* ‘usypana górka; kopiec graniczny; miejsce do przechowywania płodów, dół na ziemniaki’. Derywat (deminutivum z sufiksem **-ць*) od psł. **korpъ* ‘kopanie’ (bułg. dawne *kon* ‘kopanie’, chorw. dial. czak. i kajk. *kóp* ‘okopywanie winorośli’, por. też z wtórnymi znaczeniami stczes. *kop* ‘pagórek’, ros. dial. *кон* ‘zagłębienie wykopane w ziemi; rodzaj stogu siana’, chorw. *kóp* ‘miejsce wydrążone kopaniem, rów, przekop, jama’, dial. kajk. też ‘szeroki przekop’). Podstawowe **korpъ* jest derywatem od psł. **kopati* ‘kopać’ (ESSJa t. 11: 38–40).

***kotľina** ‘zagłębienie terenu (w kształcie kotła)’. Ogsł.: pol. *kotlina* ‘obniżenie terenu otoczone wzniesieniami, górami, wgłębiona dolina; małe zagłębienie, dołek, jama’, czes. *kotlina* ‘zagłębienie terenu, dół; dziupla; dolina, kotlina’, słowac. *kotlina* ‘zagłębienie terenu, kotlina’, głuż. *kóťlina* ‘ts.’, ros. dial. *котлі́на* ‘ts.’; legowisko dzików, nora lisów’, ukr. dial. *котлі́на* ‘zagłębienie terenu, kotlina góraska’, mac. *котлина* ‘kotlina góraska’, chorw./serb. *kòťlina* ‘ts.’, słoweń. *kotľina* ‘zagłębienie terenu; końcowa część nory borsuka’. Derywat z sufiksem **-ina* od psł. **kotьľь* ‘kocioł’ (Sławski SE t. 3: 13–14).

***кнѣја** ‘gęsty, dziki, trudny do przejścia las (zapewne z dużą ilością zwalonych pni)’. Ogsł., ale appellativum poświadczone w niewielu językach: pol. *knieja* ‘dziki, gęsty las’, dawne ‘wielki, gęsty las, schronienie zwierząt’, stpol. ‘pewna określona część lasu (np. do polowań)’, dial. *knieje* pl. też ‘doły na drodze na wiosnę wypełnione wodą’, kasz. *kńeja* / *kńeja* / *kneja* ‘krzaki, gęsty las’, ros. archaiczne *кнея* ‘las otoczony polami; gęste zarośla; rejon polowań’, brus. dial. *кнѣя* ‘leśna gęstwina, puszcza’, chorw. dial. kajk. *kneja* ‘las liściasty na podmokłym terenie’; na większy zasięg wyrazu wskazują nazwy własne w innych językach: czes. toponim *Knije*, stczes. *Knijeľ*, ukr. hydronim *Кня*, słoweń. toponim *Knej*, w XV w. *Kneja*. Derywat z sufiksem **-ĕja* od psł. **кнѣъ* ‘ścięty, zwalony pień drzewa’ (Sławski SE t. 2: 286–287; Boryś 2017: 106–108).

***ľogъ** ‘łękowate wykrzywienie, obniżenie, zagłębienie terenu’. Ogsł. pol. *łęg* (często pl. *łęgi*) ‘podmokła łąka, najczęściej w dolinie rzeki lub strumienia,

często porośnięta krzewami lub wikliną; las liściasty w dolinie rzeki lub strumienia o bogatym poszyciu i bujnym runie’, dial. i stpol. *łqg* / *łęg* ‘łąka, pole, pastwisko, las, zagajnik, położone zwykle nad rzeką lub w dolinie, podmokłe lub zalewane wodą; bagno, mokradło, trzęsawisko’, kasz. *lōg* ‘łąka wśród pól’, czes. *luh* ‘podmokła łąka, nierzadko porośnięta drzewami liściastymi lub krzewami; nadrzeczny las liściasty’, stczes. ‘las, gaj; leśna łąka; dolina’, słowac. *luh* ‘wilgotny las nad wodą, na podmokłym terenie’, dłuż. *lug* ‘mokra łąka, bagno porośnięte trawą, trzęsawisko, bagnista dolina’, głuż. *luh* ‘bagno, trzęsawisko’, strus. *лугъ* ‘las, dąbrowa; bagno; nizinny teren, łąka zalewana wodą’, ros. *луг* ‘łąka’, dial. ‘nizina nadrzeczna wystawiona na zalewy’, ukr. *луг* ‘łąka, pastwisko’, dawne ‘nizina porośnięta lasem’, dial. też ‘zarośla nad rzeką, brus. *луг* ‘łąka’, scs. *лѣгъ* ‘gaj, lasek’, bułg. *лъг* ‘lasek w środku podmokłej łąki’, dial. ‘łąka, pastwisko; zagajnik w dolinie’, mac. *лаг* ‘gaj, zagajnik’, chorw./serb. *lûg* ‘las’, dial. ‘teren porośnięty sitowiem’, słoweń. *lôg* ‘niski las, gaj; łąka nad wodą, łąka z rzadkimi drzewami’. Derywat (pierwotne nomen actionis wtórnie skonkretyzowane w nomen acti i następnie w nomen loci) od psł. **lēgti*, **lēgō* ‘giać, wyginać, krzywić’. Pierwotne znaczenie ‘wygięcie, wykrzywienie’ (Sławski SE t. 5: 79–82, ESSJa t. 16: 139–141).

***moči**, **močъve* ‘mokradło’. Słabo poświadczony, wschł. i pldsl.: ukr. *мо́ча* ‘słota, błocko’, serb. *močva* ‘błotnisty teren’, słoweń. *móčve* pl. ‘błoto, topielisko, zabłocony teren’. Derywat od psł. **močiti* ‘powodować, że coś staje się mokre, moczyć’ z sufiksem *-i, *-bv- będącym wariantem sufiksu *-y, *bv- po spółgłosce palatalnej, nomen acti z pierwotnym znaczeniem ‘rezultat zmoczenia, moknięcia’ (ESSJa t. 19: 85, rekonstruuje postać **močъva*). Od tego pochodne **močъvarь* / **močъvara*: mac. dial. *моча́р* ‘mokradło’, *моча́ра* ‘mokre, błotniste miejsce’, chorw./serb. *močvar* f. / *močvara* ‘mokradło, bagno’, słoweń. *močvara* ‘ts.’, derywaty z sufiksami *-arь / *-ara na wzór synonimicznych **močarь* / **močara*.

***močarь** ‘teren podmokły, mokradło’. Ogsł.: pol. *moczary* (dawne też *moczara*), zwykle *moczary* pl. ‘teren podmokły, mokradło, bagno’, słowac. *močiar* (dial. *močar*) ‘miejsce pokryte płytką, stojącą wodą i porośnięte roślinami wodnymi’, ukr. *мо́чар* i *мо́чарі* pl. ‘trzęsawisko, grzęzawisko’, mac. dial. *мо́чар* ‘bajoro, błocko’, *мо́чара* ‘błoto’, chorw./serb. *močar* ‘mokradło, bagno’, dial. ‘wilgoć po deszczu’, słoweń. *močer* ‘mokradło’. Derywaty od psł. **močiti* ‘powodować, że coś staje się mokre, moczyć’ z sufiksami *-arь / *-ara (wg Sławskiego SP t. 2: 24 sufiks *-erь), (ESSJa t. 19: 74–75).

***mostь** ‘kładka łącząca brzegi rzeki, jeziora, pomost na bagnie’. Ogsł. w tym znaczeniu: pol. *most*, czes. *most*, ros. *мост*, bułg. *мост*, chorw./serb. *môst*. Psł. **mostь* < **mot-tь* derywat z sufiksem *-tь od psł. **mesti*, **metō* ‘rzucić, ciskać’. Pierwotne znaczenie wyrazu ‘to, co rzucone (nad wodą, na bagno), co przerzucone (z jednego brzegu na drugi)’ (Borys SE 337).

- *nora** ‘jama, dziura w ziemi, zagłębienie’. Ogsł.: pol. *nora* (dawne też *nóra*) ‘jama w ziemi służąca zwierzęciu za kryjówkę’, dawne *nory* pl. ‘nurty, głębie’, czes. *nora* ‘nora, pieczara, rozpadlina skalna’, słowac. *nora* ‘nora’, ros. *но́ра* ‘nora, jama, dziura; podskórna rana, wrzód’, ukr. *но́ра* ‘nora, jama’, brus. *нара́* ‘ts.’, słoweń. *nora* ‘jama, dół, dziura, zapadlina’. Deverbativum od psł. **nerti*, **nъrǫ* ‘zanurzyć się, zagłębić się’, pierwotne znaczenie ‘zagłębienie się (w ziemi, o zwierzętach)’ (Boryś SE 367).
- *o(b)poka / *o(b)pǫka** ‘rodzaj skały wapiennej’. Ogsł., ale w jednych językach postaci z rdzennym **o*, w innych z **ǫ* lub **u*: pol. *opoka* ‘miękka skała wapienna; skała, kamień, podłoże skaliste’, kasz. *opoka* ‘skała, kamień; bagno, torfowisko (zwłaszcza w morzu)’, stczes. *opoka* ‘skała’, strus. *опока* ‘rodzaj gliny’, ros. *оно́ка* ‘osadowa skała wapienna zawierająca krzemionkę, margiel’, dial. ‘glina do zalepiania szpar w izbie, do odlewów; miękka i krucha materia; szron na drzewach’, ukr. *оно́ка* ‘skała wapienna, margiel; kamień; grunt gliniasty lub wapienny’, brus. *anóka* ‘skała wapienna’, słoweń. *opóka* ‘łupkowaty margiel’; z rdzennym *-u-*: czes. *opuka* ‘kamień, margiel; kruszący się kamień, którego główny składnik stanowi glina; wapienny kamień powstały z osadzenia wapiennych cząstek w wodzie’, stczes. *opuka* ‘skała’, słowac. *opuka* ‘gliniasta i wapienna skała; wapień pomieszany z gliną i piaskiem’, ukr. *оно́ка* ‘skała, zwłaszcza wapienna’, chorw. dial. čak. *opùka* ‘cegła, dachówka’. Derywaty dewerbalne od psł. prefigowanych czasowników **ob-pokati / *ob-pǫkati* (może też **ob-pukati*) ‘popękać (dokoła, ze wszystkich stron, na całej powierzchni), rozpadać się na kawałki’. Pierwotne znaczenie ‘to, co (łatwo) pęka, rozpada się na kawałki’, w naturze opoka występuje w postaci płaskich kawałków, płytek (Boryś 1982: 11–13).
- *ǫdolъ / *ǫdolъ** ‘zagłębienie terenu, jama, dół, kotlina, dolina’. Ogsł.: pol. *wądoł* (dial. też *wędoł*) ‘dolina o płaskim podmokłym dnie i stromych zboczach, jar, parów; dół, dołek, wybój, wykrot’, dial. także ‘dół np. na ziemniaki’, częste nazwy terenowe *Wądoł*, *Wądoły*, kasz. *vǫdół* ‘jar, wąwóz, dolina; dół, jama’, *vǫdolъ* pl. ‘doły, wyboje na drodze’, czes. i słowac. *údol* ‘dolina’, strus. *удоль* ‘ts.’, ros. *удо́л* ‘dół, dolina, niskie miejsce między górami’; por. scs. *ждоль* ‘dolina, nizina’, w cs. też *ждоль* ‘padół, świat doczesny’ (stańd zapożyczone w tym znaczeniu strus. *юдоль*, ros., ukr., brus. *юдóль*, bułg. *юдóл*). Archaiczne złożenie pradawnego **on* ‘w, wewnątrz’ i rzeczownika **dolъ* ‘dół’ z sufiksem **-b* i **-ъ*, z czego powstały rzeczowniki **ǫdolъ* i **ǫdolъ* z pierwotnym znaczeniem ‘to, co jest w dole’, z dalszą ewolucją w ‘zagłębienie, jama, dolina’ (Boryś 1975: 160–161).
- *ǫvozъ** ‘droga wrzynająca się w teren, w wąwozie’. Ogsł.: pol. *wąwóz* (dial. też *węwóz*) ‘wąska, głęboka dolina, jar, parów’, dial. ‘ciasna, głęboka droga’, kasz. *vǫvuóz* ‘wąwóz’, czes. *úvoz* ‘odcinek drogi wrzynający się głęboko w okoliczny teren’, słowac. *úvoz* ‘droga polna; wąwóz’, strus. *увозъ* ‘wjazd, brama

wjazdowa’, ros. *яѳѳз* ‘wąwóz’, ukr. dial. *ѳѳиз, ѳѳѳзы* ‘droga w parowie, w wąwozie’, chorw./serb. dial. *ѳѳvoz* ‘część budynku, gdzie wjeżdża wóz’. Derywat od psł. prefigowanego czasownika **ѳѳ-vesti*, **ѳѳ-vezъ* ‘wwieźć do środka’, z właściwą archaicznym rzeczownikom tego typu postacią prefiksu **ъ-*. Etymologiczne znaczenie ‘to, do czego się wjeżdża, w co się wjeżdża’ (Borys 1975: 151–152).

***padolъ** ‘miejsce położone nisko, przypominające dół, dolinę’. Płnsl.: pol. *padół* ‘świat doczesny’ (znaczenie przenośne), stpol. ‘dolina, nizina’, dial. (też *pádół*) ‘dół; dolina; wąwóz’, kasz. *padół* ‘nizina, dolina’, czes. *padol / pádol* ‘mała dolina’, dial. ‘naturalne zagłębienie w ziemi; jama wyżłobiona przez wodę; pagórkowaty grunt przechodzący w dolinę’, słowac. dial. *padol* ‘dolina, nizina’, ukr. dial. *пáдiл, пáдoлy* ‘dolina, wądół; nizinne miejsce’, dawne ‘szeroki rów; jama na padlinę’. Derywat z prefiksem **pa-* od psł. **dolъ* ‘dół’ (Borys 1975: 40).

***pagorъ** ‘niewielkie wzniesienie, pagórek’. W tej postaci tylko zachśl.: stpol. *pagór* ‘wzniesienie, góra’, dial. ‘niewielkie wzniesienie, małe wzgórze, pagórek; nieużytek porośnięty trawą’, czes. *pahor* ‘górką, pagórek’, słowac. *pahor* ‘niewielkie wzniesienie, wzgórze’. Na większy zasięg wskazuje deminutivum z sufiksem **-ъкъ*: pol. *pagórek* ‘nieduże wzniesienie’, czes. *pahorek* ‘małe wzniesienie, wzgórek; wzniesienie nad poziom ziemi’, słowac. *pahorek* ‘małe wzgórze, wzniesienie’, dłuż. *pahork* ‘pagórek, wzgórze’, ros. dial. *пáзopок / пáзѳpок* ‘niewielkie wzniesienie, pagórek’, ukr. *пáзopок* (dial. też *пáзiпок / пáзѳpок*) ‘niewysoka górką, wzgórze’, brus. *пáзѳпак* ‘pagórek, wzgórze, wzniesienie’. Derywat z prefiksem **pa-* od psł. **gora* ‘góra’ (Borys 1975: 40–41).

***pasęka** ‘miejsce, gdzie wycięto, wykarczowano las, poręba’. Ogsł.: pol. *pasieka* ‘miejsce, gdzie stoją ule’, stpol. ‘las, zagajnik; łąka leśna’, dial. ‘poręba, polana; łąka; pastwisko; kawałek pola zarośniętego krzakami’, czes. *pasieka* ‘poręba, polana; drewno z wykarczowanego lasu’, dial. ‘pole na karczowisku’, słowac. *pasieka* ‘poręba, polana’, dial. ‘pastwisko’, dłuż. *pasieka* (też *pasieki / pasyki* pl.) ‘poręba; pasieka’, strus. *пасика* ‘pasieka, barć’, ros. *пáсека* ‘ts.’, dawne ‘ogrodzenie, zasię’, dial. ‘pole lub młody zagajnik na miejscu wykarczowanego lasu; kawałek lasu przeznaczonego do wyrębu; karczowisko’, ukr. *пáсика* ‘pasieka’, dial. ‘część lasu wykarczowanego pod uprawę; ogrodzone pastwisko’, brus. *пáсека* ‘poręba, zagajnik, gdzie stoją ule’, dial. ‘las wycięty częściowo lub doszczętnie; pole uprawne na porębie’, cs. *пасика* ‘pasieka’, chorw. dial. czak. *pasika* ‘karczowisko, na którym sieje się zboże’, słowen. dial. *pásęka* ‘poręba’. Nomen acti od psł. **po-sękti* ‘ściąć, wyciąć’ z właściwą archaicznym derywatom zamianą werbalnego prefiksu **po-* przez nominalny **pa-* (Borys 1975: 15–16).

***pažitь** f. ‘miejsce porosłe trawą, trawnik, pastwisko’. Ogśl.: czes. *pažit* m., dial. *pažit’* f. ‘miejsce porosłe trawą, murawa’, stczes. *pažita* ‘grapa’, słowac. *pažit’* ‘zielona trawa, trawnik, murawa’, scs. *пажить* ‘łąka’, cs. też ‘trawa; pastwisko’, strus. *пажить* ‘pastwisko, łąka’, ros. *пáжущь* ‘pastwisko’, ukr. dial. *пáжущь* ‘ts.’; tu zapewne należy chorw. dial. kajk. *pažūt* m. ‘gęste, trudne do usunięcia trawiaste pokrycie’, dawne *pažut* f. ‘pęk trawy, może z korzeniami i ziemią, czyli kawałek trawnika, murawy’), także toponimy (pola i łąki *Veliki* i *Mali Pažut* (Boryś 2014: 36–37). Derywat z prefiksem **pa-* od prefigowanego czasownika **požiti*, **poživŏ* ‘zużyć, wykorzystać, spożyć’, pierwotnie prawdopodobnie ‘zużywanie, spożywanie’ lub ‘to, co się zużywa, spożywa, zjada’, z czego wtórne znaczenia ‘pożywienie, pasza (dla bydła)’ > ‘pastwisko, łąka; trawa, trawnik’ (Boryś 1975: 24–25; ESSJa t. 41: 276–278).

***pektera** ‘jama, jaskinia, grotą’. Wschł. i pldsl.: strus. *печера* ‘pieczara, jaskinia, grotą’, ros. dial. *печѡра* ‘ts.’, ukr. *печѡра* ‘ts.’, dial. ‘jama, rów, nora; miejsce dla ognia’, brus. *пѣчѡра* ‘pieczara, jaskinia, grotą; nora’ (ze wschł. zapożyczone pol. *pieczara*, dawne też *pieczora* / *pieczura* ‘jaskinia, grotą’, dial. ‘nora’), scs. *пештера* ‘jaskinia, pieczara’, fig. ‘kryjówka’, bułg. *неумѣра* ‘jaskinia, pieczara, grotą; skała, głąz’, mac. *неумѣра* ‘jaskinia, pieczara, grotą’. Derywat z sufiksem **-era* od psł. **pektь* ‘piec’ (ten podstawowy rzeczownik ma też w niektórych językach wtórne znaczenie: scs. *пешть* ‘jaskinia, pieczara’, słoweń. dial. *pěč* ‘jama, grotą, zwłaszcza w skale’, por. też chorw./serb. *pěcina* ‘ts.’; skała, głąz’). Jak wskazuje ukr. dial. *печѡра* ‘miejsce dla ognia’f znaczenie ‘jama, jaskinia, grotą’ rozwinęło się z wcześniejszego ‘jama w ziemi, w skale, w której rozpalano ogień, urządzano piec, ognisko’ (Boryś SE 427).

***polnina** ‘teren otwarty, nieporośnięty, goły’. Ogśl.: pol. dial. *plonina* ‘ziemie płonne, miejsce wygorzałe, wyprzałe z powodu suszy, nieurodzajne; nagie, bezleśne pastwisko na wzgórzach’, ukr. *полонина* ‘górska równina, pastwisko’, dial. też ‘stroma góra’, cs. *планина* ‘górska’, bułg. *планина* ‘ts.’, mac. *планина* ‘wysokie wzniesienie, góra’, chorw./serb. *planina* ‘górska; las górski’, słoweń. *planina* ‘górska bez drzew; górskie pastwisko’. Derywat od psł. przymiotnika **polnь* ‘równy, otwarty, nieporośnięty (drzewami), pusty, goły (o terenie, polu)’ > ‘nieurodzajny, niepłodny, jałowy’ z sufiksem **-ina* (Bezłaj ES t. 3: 47).

***polana** ‘niezadrzewione miejsce w lesie, porośnięte trawą, pole, łąka otoczone lasem’. Ogśl.: pol. *polana* ‘łąka, pole otoczone lasem’, dial. też ‘pastwisko w górach’, czes. dial. *polana* ‘polana, hala’, słowac. *polana* ‘górska łąka; łąka w lesie’, ros. *поляна* ‘polana’, dial. ‘działka, kawałek ziemi ornej’, bułg. *поляна* ‘polana’, mac. *полџана* (dial. też *полѣна* / *пулѣна*) ‘ts.’, dial. także ‘niwa’, chorw./serb. *poljana* ‘polana; równina, równia; błonie’, dial. ‘plac,

rynek'. Derywat z sufiksem **-ana* od psł. **poľe* 'równa, pusta płaszczyna' (Boryś SE 459).

***poniky**, **ponikъve* 'rzeka wpływająca pod ziemię, znikająca z powierzchni ziemi'. Ogsł.: pol. dawne *ponikwa* 'rzeka znikająca w ziemi, by dalej znów wypłynąć', ros. *пониква* 'ts.', scs. *пони́кы* 'gurgles', bułg. *пониква* 'miejsce, gdzie rzeka wpływa pod ziemię', mac. dial. *пониква* 'miejsce, gdzie znika woda; szeroka jama w terenie wapiennym', chorw./serb. *ponikva* 'miejsce, gdzie woda znika pod ziemią, zwłaszcza na terenie krasowym; lejkowate zagłębienie w terenie kamienistym lub krasowym powstałe na drodze tektonicznej albo działaniem wód podziemnych', *pònikvica* 'polanka w lesie', słoweń. *ponikva* / *pònikva* 'zagłębienie, jama, do których wpływa woda pod ziemię; zbiornik, basen'. Derywat z sufiksem **-ũ-* > **-y-*, **-ъv-* od psł. prefigowanego czasownika **po-nikati* 'znikać'.

***поноръ** 'miejsce, gdzie rzeka wpływa pod ziemię, zanurza się w ziemi'. Wschł. i pldsl.: ros. *пóнор* 'rzeka wpływająca pod ziemię', dial. 'przerębel; miejsce, w którym łowi się ryby za pomocą niewodu', cs. *поноръ* 'miejsce wpłynięcia rzeki pod ziemię', bułg. *поно́р* 'miejsce, gdzie rzeka wpływa pod ziemię', mac. *поно́р* 'ts.', chorw./serb. *pònor* 'miejsce, gdzie woda znika pod ziemią; głęboka jama, otchłań, przepaść; urwisko; czeluść', słoweń. *ponor* 'zagłębienie, jama, do których wpływa woda pod ziemię; przepaść, otchłań'. Derywat dewerbalny od psł. czasownika prefigowanego **po-noriti* 'zanurzyć'.

***potokъ** 'mała rzeczka, strumień'. Ogsł. w tym samym znaczeniu: pol. *potok*, czes. *potok*, słowac. *potok*, ros. *потóк*, ukr. *поті́к*, brus. *namóк*, scs. *потокъ*, bułg. *потóк*, mac. *поток*, chorw./serb. *pòtok*, słoweń. *pòtok*. Deverbativum od psł. prefigowanego **po-tekti*, **po-teko* 'pociec, popłynąć' (Boryś SE 470).

***přtъ** 'ugnieciona, wydeptana dróżka, wąska ścieżka'. Ogsł.: czes. dial. *prť* 'leśna dróżka', słowac. *prť* / *přť* 'górska ścieżka wydeptana przez zwierzęta hodowlane lub przez zwierzynę dziką' (stąd zapewne pol. regionalne *perć* 'stroma ścieżka górską', które z dial. podhalańskiego *pěrc* / *pyrc* 'wąska stroma ścieżka, najczęściej w górach, wśród skał'), ros. dial. *перть* 'ścieżka, po której pędzi się owce', ukr. *перть* 'ts.', mac. *пpт* 'ścieżka na śniegu', chorw./serb. *přt* 'droga przez zaspę śnieżną, udeptana ścieżka w śniegu', słoweń. dial. *přt* 'ts.', por. bułg. *пъртина* 'ścieżka na śniegu'. Derywat z sufiksem **-tb* od tematu praesentis psł. **perti*, **pъp* 'wywierać nacisk, cisnąć, gnieść, uciskać' (Bezłaj ES t. 3: 130–131).

***pustyńi** 'pusty, niezamieszany teren, pustka, pustkowie'. Ogsł.: pol. *pustynia* 'obszar pozbawiony widocznych przejawów życia, pozbawiony opadów; ziemia nie zamieszana, nie uprawiana, pustkowie', dial. 'miejsce gołe, puste', kasz. *pustińa* 'pole nieurodzajne, nie obsiane', czes. *pustina* 'pustkowie', ros. *пустыня* 'pustynia', *пұстыня* / *пұстынь* 'pustelnia, erem', scs. *пустыни*

‘pustkowie, pustynia; pustelnia’, chorw./serb. *pústinja* ‘pustynia; pustka, pustkowie, bezludzie; puszcza’. Derywat z sufiksem **-yni* od psł. przymiotnika **pustь* ‘pusty’ (Boryś SE 505).

***pušča** ‘pusty, niezamieszany teren, pustkowie’. Ogsł.: pol. *puszcza* ‘las pierwotny; większy kompleks leśny’, dawne ‘las, bór’, stpol. też ‘pustynia; miejsce samotne; pustelnia’, czes. *poušt* ‘pustynia; pustkowie’, stczes. *púščě / púšč* ‘pustynia; pustkowie; samotnia’, ros. *nyuca* ‘puszcza’, słoweń. *púšča* ‘opuszczone, nieuprawne pole; opuszczony ul’. Derywat z sufiksem **-ja* od psł. przymiotnika **pustь* ‘pusty’ (Boryś SE 505).

***rowъ** ‘podłużny dół wykopany w ziemi, wykop, przekop, rów’. Ogsł.: pol. *rów*, *rowu* ‘przekop, podłużny dół’, stpol. ‘nasyt, wał’, czes. *rov* ‘mogiła, grób’, słowac. *rov* ‘ts.’, dłuż. i głuż. *row* ‘ts.’, strus. *ровъ, рова* ‘ts.’, ros. *ров, рва* (dial. też gen. *рѡва*) ‘rów, przekop, fosa’, ukr. *пів, рѡва* ‘ts.’, brus. *пов, рова* ‘ts.’, scs. *ровъ* ‘dół’, bułg. *пов* ‘rów, rynsztok’, mac. *пов* ‘rów’, chorw./serb. *rov* ‘jama, rów; okop; tunel’, słoweń. *rov* ‘rów, przekop, podkop’. Dokładny odpowiednik: lit. *rãvas* ‘rów; wąwóz, parów; mały potok’. Nomen acti od psł. **ryti*, **rѣjъ* ‘ryć, kopać, żłobić’, wyraz powstał raczej na gruncie słowiańskim, nie można wykluczyć całkowicie bałtosłowiańskiej genezy, jednak wyraz litewski jest podejrzany o zapożyczenie z polskiego (Boryś SE 524; Bezłaj ES t. 3: 199–200).

***ručajь** ‘głośno płynący, szumiący, huczący potok’. Ogsł.: pol. *ruczaj* ‘potok, strumień’ (od XV w.), czes. *ručěj* ‘bystry potok, strumień’, dial. ‘bystre miejsce w rzece’, strus. *ручайь* ‘niewielki potok, rzeczka’, ros. *ручѣѹ*, dial. *ручѹѹ* ‘strumień, potok’, ukr. *ручѹѹ* ‘ts.’, brus. *ручѹѹ* ‘ts.’, bułg. *рѹчѹѹ* ‘ts.’. Psł. **ručajь* < **ruk-ѣjь* derywat z sufiksem **-ѣjь* od psł. czasownika **rukati / *ručati* ‘ryczeć, buczeć, huczeć’ (Boryś SE 526).

***sěnožęť** ‘łąka’. Ogsł.: pol. dial. *sianożęć* ‘łąka’, strus. *сѣножать* ‘ts.’, ros. *сеножатъ* ‘ts.’, ukr. *сіножатъ* ‘ts.’; koszenie łąki, czas tego koszenia’, brus. *сенажѹць* ‘łąka; czas koszenia’, chorw. dial. czak. *senožet / sinožet* ‘łąka’, *senožeti* pl. ‘łąki’ (w Istrii, gdzie też toponimy *Sinožet / Sinožeta / Sinožete*), słoweń. *senožet* ‘łąka’, dial. ‘górska łąka koszona raz w roku’. Złożenie z psł. **sěno* ‘siano’ i dewerbalnego **žęť* ‘żęć’ (od **žęti*, **žьnъ* ‘żąć’), pierwotnie nomen actionis ‘żęć siana’, wtórnie skonkretyzowane w ‘miejsce, gdzie się żnie siano, łąka’ (Bezłaj ES t. 3: 228).

***skala** ‘bryła skalna, wielki kamień, kawał kamienia; pęknięcie, szczelina, szpara’. Ogsł.: pol. *skala* ‘wysoka góra kamienna o stromych zboczach, wielki głaz’, dial. też ‘kamień, kamyk’, przestarzałe (już stpol.) i dial. ‘szczelina, szpara (w ziemi, w skale), rozpadlina, pęknięcie’, kasz. *skala* ‘szpara, rysa, szczelina’, czes. *skála* ‘skała’, dial. ‘kamieniołom’, słowac. *skala* ‘skała; kamień’, dłuż. *skala* ‘rozpadlina, przepaść; jaskinia, pieczara’, ‘kamieniołom; warstwa, pokład

w kopalni', głuź. *skala* 'skała; kamieniołom', strus. скала 'skała', ros. скала́ 'skała', dial. 'kamień', ukr. скала́ 'kamień', brus. скала́ 'skała, urwisko', bułg. скала́ 'skała', mac. dial. скала 'wielka bryła kamienna', chorw./serb. dawne i dial. skàla 'skała; wiór, drzazga', słoweń. skála 'skała', dial. 'drzazga, trzaska; łuczywo'. Pokrewne z lit. skalà 'szczapa; drzazga smolna, łuczywo; gont; rodzaj listwy w krosnach', łot. skala / skals m. 'łuczywo'. Deverbativum od psł. *skoliti 'rozłupywać, rozszczepiać' z regularnym wzdłużeniem rdzennego *o > *a. Pierwotne znaczenie zapewne 'coś rozszczepionego, rozłupanego' (Boryś SE 550).

***soltina** 'mokradło ze słoną czy mineralną wodą': Ogsł.: czes. *slatina* 'bagnó, grzęzawisko, torfowisko; torf; borowina', dial. 'rośliny rosnące na bagnistym terenie', słowac. *slatina* 'bagnó torfowe, torfowisko; borowina', ros. dial. солотина́ 'moczary', солотина́ 'słona woda', scs. слатина́ 'słona woda; morze', cs. też 'bagnó', bułg. dial. слатина́ 'źródło ze spokojnie wypływającą wodą; dolina, do której spływa woda', mac. слатина́ 'słona ziemia', chorw./serb. slätiná 'źródło słonej lub mineralnej wody; teren, na którym wypływa lub się gromadzi słona woda, moczary; zdroj, zdrojowisko', dial. czak. slätiná 'źródło przy morzu ze zmieszanaą słoną i słodką wodą', kajk. slätiná 'woda mineralna', słoweń. slätiná 'woda mineralna; źródło takiej wody'. Derywat z sufiksem *-ina od psł. *soltъ zapewne 'słona woda' (por. ros. dial. солотъ 'błoto, bagnó, moczary'), będącego rzeczownikiem pochodnym od psł. *solъ 'sól' z sufiksem *-tъ (Bezłaj ES t. 3: 256). Synonimicznym wariantem tego leksemu jest prawdopodobnie psł. *soltъ-vina: pol. dawne slotwina 'mokradło, moczary', stpol. slotwina 'podmokła łąka', czes. slatvina 'bagniste miejsce; gleba powstała przez rozkład roślin w stojącej wodzie', ukr. солотвина́ 'słone moczary', dial. 'słone źródło; słone mokradło; słona, mineralna woda; bajoro, kałuża z plamami ropy naftowej; mokradło, trzęsawisko, bajoro (np. na łące, na polu)', por. toponimy (w pld. Polsce) Slotwina, Slotwiny, Slotwina, nazwa źródła wody mineralnej Slotwinka koło Krynicy-Zdroju. Jest to derywat z sufiksem *-ina od hipotetycznego psł. *soltъ, gen. *soltъve (por. ukr. солотва́ 'słona woda'), przypuszczalnie przekształcenia psł. *soltъ na wzór rzeczowników typu *loky, gen. *lokyve.

***solpъ** 'ciek, fala, strumień płynącej wody'. Ogsł.: czes. slap 'próg na rzece', rus.-cs. слапъ 'fala, wir wodny', cs. слапъ 'fala', bułg. слан 'ts.', mac. слан 'fala; wodospad', chorw./serb. slâp 'wodospad, kaskada', dial. czak. slâp > slôp 'fala; krople wody morskiej niesione przez silny wiatr', słoweń. slâp 'wodospad, kaskada; fala; burza', por. ros. hydronim Солоповка (sugerujący ros. *colon). Formalnie odpowiada lit. salpas 'zalew, zalew morski', por. też lit. salpà 'teren zalewany wodą'. Deverbativum od psł. *selpëti (lub może *selpti) 'ciec', pierwotnie zapewne nomen actionis 'cieczenie' (Bezłaj t. 3: 255).

***sopot** ‘źródło bulgoczące, szumiący potok, kanał’. Ogsł.: pol. *sopot* ‘źródło, wodotrysk’, dial. ‘wytrysk wody, źródł; źródło bełkocące’, cs. сопотъ ‘kanał’, bułg. *cónom* ‘drewniana rura, którą płynie woda’, dial. też ‘przekopane koryto dla rzeki’, mac. *conom* ‘(silne) źródło’, chorw./serb. *sòpòt* ‘silne źródło; wodospad’, dial. *sòpot / còpòt* ‘wodospad’, słoweń. *sopòt* ‘para gotującej się wody, opary; wodospad’, na istnienie w przeszłości tego wyrazu także na obszarze wschł. wskazuje hydronim *Conom* w dorzeczu Dniestru, takie hydronimy i toponimy są częste również na terenach innych języków, np. pol. *Sopot*, bułg. i mac. *Conom*, chorw./serb. i słoweń. *Sopot*. Deverbativum z sufiksem *-otb* od psł. **sopti*, **sopq* ‘głośno oddychać, ciężko dyszeć, sapać’, pierwotnie nomen actionis ze znaczeniem ‘dyszenie, sapanie’ (por. czes. *sopot* ‘dyszenie’, słoweń. dial. *sopòt* ‘sapanie, dmuchanie’ oraz brus. *cónom* ‘gęsty dym’), przypuszczalnie już w epoce prasłowiańskiej skonkretyzowane w ‘źródło, z którego mocno, głośno wypływa woda, szumiący potok’ (Bezłaj ES t. 3: 291).

***sotěska** ‘wąskie, ciasne przejście między skałami, wąska dolina góraska’. Ogsł.: czes. *soutěska* ‘wąskie, ciasne przejście w górach, przesmyk’, słowac. *súteska* ‘ts.’, chorw./serb. *sütjeska* ‘wąska dolina, przesmyk’, słoweń. *soťeska* ‘ts.’, w innych językach tylko toponimy, np. stokr. Сутѣска (1097 r., gród na pograniczu rusko-polskim, później spolonizowana nazwa *Sąciaska*), ukr. *Суміска* (dopływ Dniestru), bułg. *Сътеска*, mac. *Самеца*; por. ukr. dial. *cýmicoк* m. ‘bardzo wąska, ciasna uliczka, ciasne przejście’. Derywat z prefiksem **sq-* od psł. czasownika **sb-tiskati* ‘ściskać’, co do rdzennego *-ě-* por. dewerbalne psł. **těskb* ‘ścisk’ (Boryś 1975: 100–101; Bezłaj ES t. 3: 294).

***sьpь / *sьpь** ‘wał, kopiec usypany z ziemi, nasyp’. Ogsł.: kasz. *sep* ‘pagórek, kopiec’, strus. сьпъ ‘nasyp, wał; wzgórze, pagórek’, ros. *con* ‘nasyp, wał; grobla; pagórek’, chorw. *sâp* (dial. kajk. *sep*) ‘nasyp, wał między winnicami’, słoweń. *sêp* ‘nasypane ogrodzenie, wał między winnicami’, por. mac. toponimy *Con*, *Cono*. Deverbativum oparte na temacie czasu terażniejszego psł. **suti*, **sьpq* ‘sytać’. Od tej samej podstawy z sufiksem *-b* wariant ***sьpь** f.: słowiń. **sjeьp*, *sъi* ‘bruzda graniczna, miedza’, mikrotoponim *Sjeьp* (nazwa piaszczystej połaci jeziora Łebska), głuź. dial. *sep*, *sepje* ‘kup, stos; zaspas śnieżna; wał’, por. także deminutiva: ros. dial. *sópka* ‘oddzielna górka; górka wulkaniczna; niewielki piaszczysty pagórek; mała wysepka’, brus. dial. *sópka* ‘kopiec na mogile, kurhan; kretowisko’ (SEK t. 4: 256–257).

***tońa** ‘głębokie miejsce w wodzie (w rzece, jeziorze), głębia’. Ogsł.: pol. *toń* ‘głębia’, stpol. *tonia / toń* ‘miejsce ciągnięcia sieci na rzece lub jeziorze; głębina wodna’, dial. *tonia* ‘obszar wód głębokich lub oddalonych od brzegu, głębia; obszar połowów’, kasz. *tońa / toń* f. ‘głębia; obszar połowów; przestrzeń wodna na brzegu morza do zastawiania żaków’, *topńa* ‘grząski teren,

trzęsawisko, bagno; odwilż', czes. *tůň* f / *tůňě* (dial. też *touně*) 'stojąca głęboka woda; głębina w jeziorze, morzu', ros. *то́ня* / *то́нь* 'miejsce w zatoce morskiej, w jeziorze, rzece, gdzie dokonuje się połowów, obszar połowów', słoweń. *tónja* 'głębokie miejsce w wodzie; kałuża; błoto, bagno'. Z wcześniejszej postaci **topna*, nomen loci z sufiksem **-na* od psł. **topiti* 'powodować, że ktoś lub coś tonie, zatapiać, pogrążyć' (Boryś SE 637).

***torbь** 'utarte, przetarte miejsce, utarta trasa, droga'. Ogsł.: pol. *tor* 'droga, trasa, po której porusza się jakiegokolwiek ciało', dawne 'droga wydeptana, utarta, pełna śladów; podróż', dial. *tór* 'ślad', kasz. *tor* 'droga', *tur* (< **tór*) 'koleiny pozostawione przez koła pojazdów, płozy sań itp.', czes. *tor* 'wyjeżdżona część drogi', dial. 'ślad zwierzęcy', ros. dial. *mop* 'utarta, wyjeżdżona droga; ubite i utarte miejsce', ukr. *mop* 'koleina', chorw./serb. *tôr* 'ogrodzony teren, zagroda dla bydła, owiec', dial. 'ślad'. Derywat od psł. **terti*, **trǫ* 'trzeć', nomen actionis 'tarcie' (por. słoweń. *tor* 'tarcie'), wtórnie rezultat czynności 'coś utartego, przetartego' (Boryś SE 638).

***ugorbь** 'miejsce wyschnięte, wypalone przez słońce; teren celowo wypalony, z wypaloną roślinnością (dla użytku, przygotowania do późniejszej uprawy)'. Ogsł.: pol. *ugór* 'pole pozostawione bez uprawy, odłóg', dial. (też *ugory* pl.) 'ts.'; odłóg służący za pastwisko', czes. i słowac. *úhor* 'ugór, odłóg; nieużytek', głuź. *wuhor* 'miejsce na polu wypalone przez słońce', ukr. dial. *ýzop* 'ugór, odłóg', słoweń. dial. *ùgor* 'nieurodzajny kawałek gruntu, ma którym zboże łatwo wysycha; wypalenizna na roli'; por. chorw./serb. *ùgar* 'ugór, odłóg', bułg. *ýzap* 'ts.', mac. *yzap* 'ts.'. Deverbativum od psł. czasownika prefigowanego **u-gorěti* 'upalić się, wypalić się, spalić się, wyschnąć' (Boryś SE 664).

***ulica** 'wąskie, ciasne przejście, wąska droga (np. między zabudowaniami, ogrodzeniami)'. Ogsł.: pol. *ulica* 'trakt miejski', dawne 'droga, przejście, aleja, ścieżka (wśród szpalerów drzew, z nakryciem roślinnością); brama, wrota', dial. 'droga wiejska między szeregami zabudowań, główna droga przez wieś; droga prowadząca na pastwisko; drzwi, drzwiczki, furtka', kasz. *ulëca* 'wrota stodoły; wierzchołek góry, szczyt', czes. *ulice* 'ulica', stczes. *ulicě*, także 'wieś, osada', słowac. *ulica* 'ulica', głuź. *wulica* 'ts.', strus. *улица* 'plac, ulica, przejście', ros. *улица* 'ulica; podwórze', dial. 'jakaś część izby', ukr. *вўлиця* (dial. *ўлиця* / *юлиця*) 'ulica', brus. *вўлиця* 'ts.', cs. *оулица* 'ts.', bułg. *ўлиця* 'ts.', mac. *улица* 'ts.', dial. 'droga polna', chorw./serb. *ùlica* 'ulica', dial. czak. 'wiejska droga, wiejski plac', słoweń. *ùlica* 'ulica; wąska droga polna obrzeżona płotem lub kamieniami'. Derywat z sufiksem **-ica* od niezachowanego samodzielnie wcześniejszego psł. **ula* lub **ulь* (pozostałości takiego wyrazu np. w strus. *улька* 'zaulek', pol. *zaulek* 'mała, wąska uliczka, odnoga większej ulicy, nie mająca wylotu', ukr. *перевулок* 'ts.', por. też psł. derywat **ul-jь* / **ul-ьjь* 'dziupła, barć, ul'). Wyraz podstawowy pokrewny ze strp. *aulis*

‘goleń, kość goleniowa’, *aulinis* ‘cholewa’, lit. *aūlas* ‘ts.’, łot. *aūle* ‘ts.’, gr. *αὐλών* ‘wąwóz; cieśnina morska; rów, kanał’, orm. *ul* ‘droga’, od pie. **aulo-* ‘rura, podłużne wydrążenie’ (Boryś SE 666).

***verdlo** ‘źródło z tryskającą wodą’. Zachsl. i pldsl.: kasz. *vřodlo* ‘trzęsawisko’, czes. *vřídlo* ‘źródło, zdroj’, słowac. *vriedlo* ‘ts.’, bułg. dial. *вpeлo* ‘wielkie źródło z tryskającą wodą; źródło, początek rzeki; źródło z ciepłą wodą’, mac. dial. *вpeлo* ‘silne źródło (w którym woda nie zamarza)’, chorw./serb. *vřelo* / *vrélo* (dial. czak. *vřilo*) ‘źródło’. Nomen instrumenti z sufiksem *-dlo* od psł. **verti*, **vbrq* ‘wrzeć’, pierwotne znaczenie ‘to, co wrze, kipi, wytryska’ (SEK t. 5: 243).

***virь** ‘miejsce, gdzie woda wiruje, kłębi się (jak podczas wrzenia)’. Ogsł.: pol. *wir* (dawne też *wier*) ‘szybki, gwałtowny ruch obrotowy wody lub powietrza; miejsce, w którym występuje ten ruch; wirowanie’, czes. *vir* ‘wir wodny’, słowac. *vir* ‘ts.’, ros. dial. *вup* ‘odmęt, toń wodna’, ukr. *вup* (dial. także *вep*) ‘wir’, brus. *вip* ‘głęb, odmęt, wir (w rzece, jeziorze), gdzie woda kłębi się’, dial. ‘bystry potok; trzęsawisko, oczko w trzęsawisku; niewielka jama z wodą na suchym terenie’, scs. *вирь* ‘pieczara; piekło’, bułg. *вup* ‘wir, odmęt; zbiornik wody’, mac. *вup* ‘miejsce, gdzie się zbiera woda, zbiornik wody; kałuża’, dial. ‘głębokie miejsce w rzece, jeziorze, jama w wodzie; źródło w rzece’, chorw./serb. *vir* ‘odmęt, toń wodna; wir, wirowanie (wody, powietrza), prąd wody; źródło’, słoweń. *vir* ‘źródło; wir, odmęt’. Deverbativum od psł. **vbréti*, **vbrq* ‘wrzeć, gotować się’ z regularnym wzdłużeniem rdzennego **b > *i* (Boryś SE 702–703).

***vřtьpь** ‘wydrążenie, zagłębienia w terenie wyżłobione przez wodę, jama’. Wschsl. i pldsl.: strus. *вpтьпь* / *вepтeпь* ‘pieczara’, ros. *вepмeн* ‘ts.’, dial. ‘jar z nieprzebytymi krzakami, lasem; wzgórek z parowami’, dial. też *вepмeнa* ‘stroma góra z nieprzebyтым lasem’, *вepмeбя* ‘jar na terenie krasowym’, ukr. *вepмeн* ‘pieczara; nieprzebyta rozpadlina; błotnisty jar’, dial. *вepмин* ‘jama w rzece z wirem; nieprzebyte miejsce w lesie’, *вepмeнa* ‘rozpadlina, szczelina; jama w rzece z wirem; nieprzebyte kamieniste miejsce w lesie’, *вepмиб* ‘jama z wodą na polu’, *epмин* ‘głęboka jama w górach’ (z ukr. zapożyczone pol. *wertep*, zwykle *wertepy* pl., stpol. też *werteb* ‘teren wyboisty, trudny do przebycia; wyboista droga’, dawne też ‘droga nad przepaścią, droga okrężna’), brus. dial. *вpрцeн* ‘wielki rów zarośnięty krzakami’, *вpрцeбы* pl. ‘wir’, scs. *вpртьпь* / *вpртьпь* ‘pieczara’, bułg. *вpртoн* ‘wir’, dial. ‘ciasny wąwóz górski; zakręt rzeki lub drogi; równe miejsce’, mac. dial. *вpрmon* ‘wir; zakręt rzeki’, *вpрāmon* ‘równe, dostępne miejsce’, serb. dial. *вpрmon* ‘jama na terenie krasowym’, *вpрmona* ‘wielkie zagłębienie w ziemi; otchłań, głębina’, słoweń. *vrtèp* ‘jama, pieczara’. Wyraz o nie całkiem jasnym pochodzeniu, wszelako jego powstanie w epoce prasłowiańskiej nie ulega wątpliwości. Prawdopodobnie jego podstawę stanowił niezachowany psł. rzeczownik **vřtь* lub **vřtьbь*,

derywat od psł. czasownika **vřtiti*, **vřtř* ‘obracać, kręcić, wiercić’, jednak przypuszczalny sufiks **-řp-* (jakoby wariant niepewnego sufiksu **-up-*) nie jest odpowiednio udokumentowany (Bezlej ES t. 4: 365). Wątpliwe jest dopatrywanie się tu archaicznego złożenia z drugim członem niepoświadczonym u Słowian pie. **upo-* ‘woda, rzeczka’, kontynuowanym przez lit. *ùpė* ‘rzeczka’, łot. *upe* ‘ts.’ (ESUM t. 1: 358; wg ESBM t. 2: 315 pozostałością tego leksemu ma być scs. *вара* ‘jezioro, kałuża’, bułg. dial. *вана* ‘kotliną’, *вѣна* ‘jama’).

6. Prasłowiańskie innowacje semantyczne

Jednym ze sposobów powstawania późnoprasłowiańskich leksemów z omawianego działu słownictwa była ewolucja semantyczna, przenoszenie znaczeń z wyrazów oznaczających inne desygnaty na obiekty topograficzne i hydrograficzne. Mamy tu do czynienia z częstymi we wszystkich językach innowacjami semantycznymi

***borь** ‘las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy’. Ogsł., ale w znaczeniu topograficznym tylko pñsl.: pol. *bór* ‘duży, gęsty, stary las’, stpol. i dial. ‘las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy’, dial. też ‘każdy las; zarośla, krzaki’, czes. *bor* ‘las sosnowy’, stczes. także ‘każdy las’, słowac. *bôr* ‘las sosnowy’, dial. ‘kosodrzewina’, głuź. *bór* ‘las sosnowy’, rus.-cs. *борь* ‘ts.’, ros. *бop* ‘wielki las sosnowy i świerkowy’, dial. ‘każdy gęsty las; miejsce wzniesione, piaszczyste, zwykle porośnięte lasem’, ukr. *бip*, *бopy* ‘las sosnowy’, dial. ‘las iglasty; las mieszany; każdy las; miejsce błotniste, torfiaste’, brus. *бop* ‘wielki las sosnowy i świerkowy, zwłaszcza na wzniesieniu’, dial. ‘wzniesienie gliniaste i/lub piaszczyste, często porośnięte lasem, zwykle sosnowym’. Pierwotnie psł. **borь* to nazwa jednego gatunku drzewa, mianowicie sosny (znaczenie właściwie zachowane na całym obszarze słowiańskim), z tego w epoce prasłowiańskiej rozwinęło się dialektalne znaczenie ‘las sosnowy’ i zapewne później lokalne nazwy terenów, na których rósł taki las. Wyraz ma odpowiedniki w germańskim: stisl. *bōrr* m. ‘drzewo’, ags. *bearu*, *bearwes* ‘las, zarośla’, zapewne z pie. **bharu-* od pie. **bhar-* / **bhor-* / **bhř-* ‘coś wystającego, ostrego’, etymologiczne znaczenie zapewne ‘drzewo z ostrymi, kłującymi igłami’ (SP t. 1: 335–336).

***brđo** ‘skaliste wzniesienie, pagórek, góra’. Ogsł.: czes. dial. *brdo* ‘pagórek; wierzchołek, góra’, słowac. przestarzałe *brdo* (dial. też *bredo*) ‘skalisty pagórek’, *brdy* pl. ‘góry’, ukr. dial. *бepдо* ‘stroma góra; strome zbocze góry; stromizna, przepaść; wielka skała’, bułg. *бpдо* ‘spadziste wzniesienie, zbocze górskie; pagórek, wzgórze’, mac. *бpдо* ‘wzniesienie, pagórek, wzgórze’,

chorw./serb. *bŕdo* ‘góra, wzgórze, pagórek’, słoweń. *bŕdo* ‘wzgórze, pagórek’. Wyraz topograficzny jest wtórny, pierwotny zaś był psł. techniczny termin tkacki **bŕdo* ‘żerdka, deseczka tkacka, grzebień tkacki’ (kontynuowany na całym obszarze słowiańskim), mający odpowiedniki w łot. *birde* / *biŕde* ‘krosno’, dial. *birds* ‘grzebień tkacki’, dalsze pokrewne wyrazy w germańskim, np. stwniem. *bort* ‘krawędź, brzeg; burta’, stisl. *bord* ‘deska, tarcza; krawędź; burta’. Na gruncie prasłowiańskim musiało dojść do rozwoju znaczeniowego wyrazu ‘prymitywny grzebień tkacki’ > ‘grzebień górski’ i dalej ‘wierzchołek górski, skaliste wzniesienie, góra’ (SP t. 1: 429).

***čertь** ‘teren podmokły, bagienny’. Ogsł.: słowac. dial. *čret* ‘bagnisty, moczarowaty las’, ros. pld. *чepém* ‘trzcina’, ukr. dial. *чepém* ‘trzcina pospolita’ (stąd zapożyczone pol. dawne *czeret*, dial. *czerot* ‘trzcina [pospolita]’, dial. też ‘błoto wśród lasu porośnięte sitowiem, trzcina’), brus. *чapóm* (dial. *чepóm*) ‘sitowie’, dial. ‘trzcina’, chorw. regionalne *črèt* ‘torfowisko’, dial. kajk. *črèt* (*črèt*) ‘podmokły teren, moczar; łąka zalewana wodą’, czak. *črèta* ‘opuszczona winnica, zarośnięta trawą; trawa *Aspera spica-venti*’, słoweń. dial. *crèt* ‘bagniste miejsce porośnięte trawą i niskimi krzakami’. Psł. **čertь* ‘trzcina, sitowie, może też inne rośliny bagiennie’ to derywat z sufiksem *-tь* od psł. **čerti* ‘ciąć’ z pierwotnym znaczeniem ‘to, co tnie, kłuje’. Wyraz oznaczał więc najpierw rośliny o ostrych, szablasytych liściach (przede wszystkim trzcinę), następnie, zapewne już w epoce prasłowiańskiej, był przenoszony na teren (podmokły, bagienny), na którym rosną takie rośliny (SP t. 2: 167–168).

***gręda** ‘płaskie i podłużne wzniesienie terenu; pas ziemi uprawnej ograniczonej rowkami’. Ogsł.: pol. *grzęda* (dial. też *rzędą*) ‘pas ziemi uprawnej w ogrodzie, grządka’, słowac. *hrada* ‘ts.’, dłuż. *grěda* ‘ts.’, głuż. *hrjada* ‘zagon, grządka’, połab. *grōda* ‘ts.’, strus. *градa* ‘pas ziemi, grządka; wzniesienie, szereg pagórków’, ros. *грядá* ‘grządka; podłużne wzniesienie’, dial. też ‘pagórkowata nizina; duży las pośród terenu podmokłego; suche miejsce na grzęzawisku, sucha wstęga ziemi między jeziorami lub potokami; wysepka na wodzie’, ukr. *грядá* ‘podłużne wzniesienie terenu’, dial. *грядá* ‘grzbiet wyspy, wzniesienie na rzece; grządka, rabatka’, brus. *гpadá* ‘grządka, rabatka; wzniesienie na równinie, łańcuch pagórków; suchy kawałek ziemi wśród grzęzawiska; piaskowa mielizna w rzece; mierzeja piaskowa na polu, w lesie’, bułg. dial. *гредá* ‘grządka, zagon’, chorw./serb. *grěda* dawne i dial. (czak. *grědä*) ‘grządka, zagon’, dial. ‘długi grzbiet górski; teren wzniesiony na rzece lub morzu, nienarażony na powódzie; miejsce suche wśród sitowia, wysepka’, słoweń. *grěda* ‘grządka’. Prawdopodobnie znaczenie ‘długi wzniesiony pas ziemi’ przenośne ze względu na podobieństwo kształtu z psł. **gręda* ‘belka, drąg, żerdź’ (SP t. 5: 200–201).

***gvozdь** ‘las’. Jako appellativum zachsl. i pldsl.: stpol. *gozd* ‘las’, czes. *hvozd* ‘wielki, gęsty las, puszcza’, dłuż. *gózd* / *gózda* ‘suchy las na wzniesieniu’,

chorw./serb. *gvòzd* ‘wielki, stary las, puszcza’, dial. *gòzd* też ‘ts.’; las bukowy’, słowen. *gòzd* ‘las’; w części języków wyraz zachowany tylko w toponimii, np. na białoruskim Polesiu nazwy terenowe *Hvozđ* (góra porośnięta lasem), *Hvozdaŭ* (las sosnowy na wrzosowiskach), nazwy rzek *Hvozdicá*, *Hvoźna*, w Bułgarii toponimy *Гоз*, *Гозница*, hydronim *Гоздóвска река*. Genetycznie związane z psł. **gvozdb* ‘gałąź, kawałek ostro zakończzonego drewna, gwóźdź’, zapewne pokrewny z goc. *gazds* ‘kolec’, stisl. *gaddr* ‘kolec, szpic’, śrirl. *gat* ‘gałązka wierzbowa’ (uznawanymi za kontynuanty pie. **ghazdh-* ‘tyczka, drąg’), por. też kontynuujące pie. wariant **ghast-* ‘ts.’ łac. *hasta* ‘tyka, oszczep, kól’, śrirl. *gass* ‘kielek wschodzącej rośliny’. Zatem psł. **gvozdb* pochodzi zapewne z prapostaci **ghazdh-ĩ-*, natomiast psł. **gvozdb* z prapostaci **ghazdh-o-* (zagadkowe jednak pozostaje *-v-* w wyrazach słowiańskich). Znaczenie ‘las’ musi być wtórne, przypuszczalnie z wcześniejszego ‘gałąź, tyczka, kawałek drzewa’ lub z liczby mnogiej tych rzeczowników ze znaczeniem ‘gałęzi, tyczki, kawałki drewna’ (SP t. 8: 317–318).

***žerdlo** ‘otwór w ziemi, z którego wypływa woda podziemna, źródło’. W znaczeniu topograficznym ogśł.: pol. *źródło* (stpol. też *źródło* / *rzódło* / *jrzdło*, dial. np. *zródło* / *źródło* / *zdrzdło* / *źródło* / *rzódło*) ‘naturalny wypływ wody podziemnej na powierzchnię’, stpol. także ‘zbiornik wody podskórnej, żyła wodna’, dial. ‘woda wytryskująca wąskim strumykiem z ziemi lub ze skalnej szczeliny’, kasz. *zdródło* / *zródło* / *zřódło* / *rzódło* / *řódło* ‘źródło’, czes. *zřídlo* ‘ts.’, stczes. *zřiedlo* / *žřiedlo* ‘otwór, z którego wypływa źródło’, słowac. *žriedlo* ‘źródło’, dłuż. *žrědlo* ‘ts.’, strus. жерело ‘ts.’, ros. dial. жерéло ‘ts.’, ukr. джерелó ‘ts.’, brus. жапалó ‘ts.’; wir na rzece; oczko wodne na bagnie’, bułg. жрелó / ждрелó ‘źródło’. Nomen instrumenti z sufiksem **-dlo* od psł. **žerti*, **žbrq* ‘pożerać, pochłaniać’. Pierwotne znaczenie anatomiczne ‘gardło, gardziel, przelyk’ i wtórne, rozwinięte z niego ‘otwór w czymś (np. w ziemi, w drzewie), ujście czegoś (np. rzeki), wylot w czymś’ (por. np. stczes. *zřiedlo* / *žřiedlo* ‘wylot naczynia; otwór pieca’, ros. dial. жерéло ‘otwór w czymś, ujście’, cs. жрѣло ‘głos’, chorw./serb. *ždrìjelo* ‘gardziel, przelyk; paszcza; wąwóz; przepaść, czeluść, otchłań; wylot np. komina’). Niewątpliwie już w epoce prasłowiańskiej ze znaczenia ‘otwór w czymś’ powstało specjalne znaczenie ‘otwór, z którego wypływa woda, źródło’ (ESBM t. 3: 211–212; Borys SE 749).

7. Leksemy prasłowiańskie niejasnego pochodzenia

Kilka niewątpliwie prasłowiańskich leksemów należących do badanej części słownictwa nie ma dotychczas wiarygodnej etymologii, mimo licznych prób objaśnienia ich pochodzenia. Uniemożliwia to ich zaliczenia do konkretnych leksykalnych warstw chronologicznych. Nie można wykluczyć przynależności tych leksemów do najstarszych warstw, potrzebne jednak do tego dalsze, pomyślnie badania etymologiczne

***br̥na** ‘wilgotna gleba’. Appellativ zachowany w pldśl., jednak derywat (collectivum) z sufiksem *-*bye* i nazwy własne sugerują pierwotny zasięg ogśł.: scs. бръна ‘błoto’, stchorw. *brna* ‘błoto’, dial. czak. i kajk. dawne *brna* ‘głina’, słoweń. dawne *brna* / *brnja* ‘czarnoziem; il’ (też *břn* ‘muł rzeczny’), por. derywaty strus. бръниѣ / бръниѣ / брениѣ ‘błoto; glina’, scs. бръниѣ / бръниѣ / брениѣ ‘błoto; glina (jako materiał budowlany)’, bułg. dial. *брѣнѣ* ‘błoto, nieczystość’, stchorw. *brnija* ‘błoto’, słoweń. dial. *břnje* ‘czarnoziem; błoto’ oraz hydronimy i toponimy, np. pol. *Breń*, *Bryń*, *Zabrze*, ros. *Бронье*, stuktur. *Бронь-Княжа*, mac. *Br̥na*, chorw. *Brnj*. Przypuszczalne odpowiedniki w germańskim: gos. *brunna* ‘źródło’, stang. *brunna* / *burna* ‘potok’, stwniem. *brunno* ‘źródło, woda źródłana; mocz’, stisl. *brunnr* ‘źródło; studnia; napój, woda’, wszelako dalsze pochodzenie pozostaje niejasne. (SP t. 1: 396–397).

***chłmь** ‘wzniesienie, wzgórze’. Ogśł.: dłuż. dawne *chólm* ‘pagórek’, głuż. *cholm* ‘wzgórze’, czes. *chlum* ‘wzgórze, wzniesienie, zwłaszcza zalesione’, słowac. *chlm* ‘kopiec’, strus. хълмь / хльмь / хълмь / холмь ‘wzgórze’, gos. *холм* ‘ts.’, ukr. dial. *холм* ‘pagórek’, brus. przestarzałe *холм* / *хоум* ‘wysokie miejsce; większy pagórek’, scs. хльмь ‘wzniesienie, pagórek’, bułg. хълм ‘ts.’, chorw./serb. *hûm* (dial. czak. też *hǎlm*) ‘pagórek’, słoweń. przestarzałe *hòlm* / *hom* ‘wzgórze, pagórek’, por. pol. toponim *Chelm*. W chorw. dial. czak. (w Istrii) także *hlâm* ‘pagórek’, na wyspie Krk nazwa wzniesienia *Hlam*, sugerujące drugą prapostać **cholmъ*, ale jest bardziej prawdopodobne, że to przekształcenie dial. czak. *hǎlm* (z *-al-* < *-*l-*) przez przestawkę *-al-* > *-la-* (inaczej Skok ER t. 1: 694). Zwykle przyjmuje się, że **chłmь* to zapożyczenie z germańskiego **hulma-*, poświadczonego np. w stnord. *holmi* ‘wyspa’, ags. *holm* ‘wzniesienie’, stsaskie *holm* ‘wzgórek’, niem. *Holm* ‘wysepka’ (od pie. **kel-* ‘wznosić się’), zob. np. ESSJa t. 8: 138–139; Bezłaj ES t. 1: 199; Snoj SES 236; ERHJ t. 1: 340. Jest to dyskusyjne, bowiem rdzenne psł. **l* (czy **ьl*) nie powinno kontynuować realnie potwierdzonego germ. *ol*, ponadto byłaby to jedyna pożyczka w tym dziale leksyki prasłowiańskiej a także niezrozumiałe, dlaczego dawni Słowianie, mający sporo rodzimych nazw większych i mniejszych różnorodnych wzniesień terenu, mieliby przejmować od Germanów jeszcze jedną taką nazwę. Równie niepewne jest dopuszczanie możliwości pokrewieństwa psł. **chłmь* z przytoczonymi wyrazami germań-

skimi i łac. *culmen* ‘szczyt’, *collis* ‘wzniesienie’, lit. *kálnas* ‘ts.’ (np. Rejzek ČES 226, zwraca uwagę na trudność objaśnienia nagłosowego **ch-*)

***kaľb** ‘rozmiękła ziemia, błoto, muł, szlam’. Ogsł.: pol. *kaľ* ‘odchody ludzkie lub zwierzęce, ekstrementy’, stpol. i dial. ‘błoto; muł, szlam; fusy; bagno, moczar’, kasz. *kâl* ‘błoto (szczególnie na drogach); muł’, czes. *kal* ‘rzadkie błoto; bagno; kałuża; fusy’, słowac. *kal* ‘rzadkie błoto; muł, szlam; osad, męty, gusy’, ros. *кал* ‘odchody, kaľ; nieczystości’, ukr. *кал* ‘kaľ’, brus. *кал* ‘kaľ; brud’, scs. *каль* ‘błoto; brud’, bułg. *кал* ‘błoto; osad, fusy; brud’, mac. *кал* ‘błoto; brud’, chorw. *kâl*, serb. *kâl* / *kào*, *kâla* ‘rozmiękła ziemia, błoto; muł; brud, nieczystości’, dial. *kâl* > *kôl* też ‘osad, męty; kałuża’, słoweń. *kâl* ‘błoto, muł’. Pochodzenie niejasne (przegląd dyskusyjnych prób etymologii Sławski SE t. 2: 32–33).

***lěsʹb** ‘obszar porośnięty drzewami liściastymi’. Ogsł.: pol. *las* ‘zwarty obszar roślinności z przewagą roślin drzewiastych (liściastych, iglastych lub mieszanych)’, kasz. *las* ‘ts.’, czes. *les* ‘ts.’; drzewostan’, dial. ‘drewno, materiał budowlany’, stczes. też ‘zbiorowisko drzew liściastych’, słowac. *les* ‘las’, dial. ‘las na równinie’, dłuź. *lěs* ‘las liściasty, zarośla liściaste; bagnista okolica z drzewami liściastymi’, głuź. *lěs* ‘las; zarośla, krzaki’, połab. *ʹlos* ‘las; drzewo, drewno’, strus. *лѣсъ* / *лесъ* ‘las; drewno, materiał budowlany’, ros. *лес* ‘las; drewno, budulec’, ukr. *ліс* ‘ts.’, brus. *лес* ‘ts.’, scs. *лѣсъ* ‘las; drzewa’, bułg. literackie *лес* ‘las’, dial. ‘młody, mały lasek, zarośla leszczynowe, rezerwat leśny’, chorw. *ljes*, serb. *lěs* ‘drewno, budulec (i różne wyroby z drewna, np. belki, radło, trumna)’, dawne i regionalne ‘las’, słoweń. *lěs* ‘drewno, budulec; kij, laska’, dial. ‘las’, por. także mac. toponimy *Рамни Лес*, *Подлес*, *Лесје*. Pochodzenie wyrazu różnie interpretowane. Ponieważ część języków słowiańskich wskazuje, że chodzi o las liściasty, możliwe wydaje się wyprowadzanie z prapostaci **loĩs-o-*, sugerowanej przez lit. *laiškas* / *laiškas* ‘liść na gałązce, liść zboża, ziemniaków, cebuli’, łot. *laiska* ‘liść na łądydze lnu, zboża’ i pokrewnego z psł. **listʹb* ‘liść’ (< **leĩs-to-*). Rozpatrywany wyraz oznaczałby przypuszczalnie ‘drzewa z liśćmi’, jednak sugerowany pierwiastek **leĩs-* lub może **leik-* nie jest poza tym znany. Przegląd dotychczasowych prób etymologii wyrazu zob. np. Sławski SE t. 4: 54–56; ESSJa t. 14: 249–252; Rejzek ČES 338; ERHJ t. 1: 553–554).

***mogyla** ‘kupa ziemi lub kamieni, kopiec’. Ogsł.: pol. *mogila* ‘grób; pagórek ziemi, szczególnie usypany nad grobem, kopiec; pagórek, kurhan’, stpol. ‘naturalna lub sztucznie usypana kupa ziemi, kamieni, kopiec (graniczny, nagrobny), kurhan, pagórek’, dial. też ‘dół na ziemniaki, jama’, kasz. *mogila* ‘nasyt ziemi nad grobem; stos kamieni’ (por. *mogilka* ‘gaj, mały las na otwartym polu’), czes. *mohyla* ‘grób (zwłaszcza przedhistoryczny); kopiec’, słowac. *mohyla* ‘ts.’, połab. *mūd’âlə* ‘mogila, grób’, strus. *могыла* / *могила* ‘wzgórze, kopiec; nasyp nad grobem’, ros. *могила* ‘grób’, ukr. *могила* ‘nasyp nad grobem; kurhan, kopiec’, brus. *магіла* ‘grób’, bułg. *могила* ‘wzgórze,

kurhan, kopiec’, mac. *могила* ‘ts.’, chorw./serb. *mògila* ‘mogiła, grób; kopiec nad grobem’. Mało prawdopodobne łączenie z pldśl. **gomyła* (chorw./serb. *gòmiła* ‘kupa czegoś; wielka ilość; tłum, stado; kopiec nad grobem, mogiła’, słoweń. *gomila* ‘kupa czegoś; wielka ilość’, dawne ‘kopiec; kurhan; wzgórek’) lub z rumuń. *măgură* (dial. *măgulă*) ‘pagórek’ a także wyprowadzanie z pie. **meǵh-* ‘wielki’ (Králik SESS 366).

8. Wnioski

W artykule rozpatrzono pochodzenie 110 prasłowiańskich leksemów topograficznych i hydrograficznych oraz sporą grupę ich wariantów morfologicznych. Usiłując odtworzyć historię tego działu prasłowiańskiej leksyki wydzielono warstwy chronologiczne tych leksemów, które wskazują na stopniowe jego kształtowanie się od epoki wspólnoty indoeuropejskiej do okresu rozpadu wspólnoty prasłowiańskiej. Okazało się, że stosunkowo nieliczne są leksemy najstarsze, zapewne odziedziczone z prajęzyka indoeuropejskiego, odnaleziono ich 13, tu może należeć również 5 dalszych leksemów, których etymologia nie jest jasna. Zapewne tylko 5 leksemów powstało później, w epoce wspólnoty bałtosłowiańskiej. Pozostałe leksemy trzeba uznać za wytwór prajęzyka słowiańskiego. Powstawały one zapewne w czasie całych, prawie nam nieznanych dziejów tego języka. Mniejsza część prasłowiańskich innowacji (22) musiała się ukształtować wcześniej w dziejach słowiańskiego prajęzyka, w początkach jego wyodrębnienia się ze wspólnoty indoeuropejskiej, samodzielnego bytu lub może nawet w czasie, gdy jeszcze stanowił on dialekt wspólnego prajęzyka indoeuropejskiego, gdyż nie mają one motywacji na gruncie słowiańskim, lecz są derywatami od leksemów lub pierwiastków pra-indoeuropejskich. Jednak największą grupę dających się rekonstruować prasłowiańskich leksemów topograficznych i hydrograficznych stanowią wyrazy motywowane na gruncie słowiańskim i niewątpliwie powstałe w czasie samodzielnego bytu słowiańskiego prajęzyka. Naliczyłem ich 65, z czego 6 uzyskało znaczenie topograficzne bądź hydrograficzne wtórnie, w rezultacie ewolucji semantycznej starszych wyrazów. Udało się także wydzielić pewne prasłowiańskie dialektyzmy, wskazujące, że niektóre rozpatrywane leksemy mogły powstać stosunkowo późno, w okresie formowania się prasłowiańskich dialektów. Mam nadzieję, że tego typu badania wzbogacą historyczną leksykologię języka prasłowiańskiego.

Literatura

- Badjura B., 1953, *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*, Ljubljana.
- Bąk S., 1965, *Isep, ispa i formacje pokrewne w językach słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językoznawczej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 5, s. 209–232.
- BER = *Български етимологичен речник*, 1971–, ред. Вл.И. Георгиев, И. Дуриданов, М. Рачева, Т.А. Тодоров, т. 1–5, София.
- Bezłaj ES = Bezłaj F., 1977–2003, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1–4, Ljubljana.
- Boryś W., 1975, *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich*, Wrocław.
- Boryś W., 1982, *Prilozi srpskohrvatskoj etimologiji*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, т. 25, св. 2, с. 7–20.
- Boryś W., 1999, *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa.
- Boryś W., 2014, *Z chorwackich kajkawskich dialektyzmów leksykalnych (klošč, kreja, pažut)*, [w:] *Polono-slavica in honorem Maria Wojtyła Świerzowska*, red. L. Bednarczuk, H. Chodurska, A. Mażulis-Frydel, Kraków, s. 33–38.
- Boryś W., 2017, *Ze studiów nad ludowym słownictwem chorwackim*, „Jezikoslovni zapiski”, letn. 23, št. 2: *Ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine*, s. 101–111.
- Boryś SE = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- ERNJ = *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 2016, ur. R. Matasović, sv. 1: *A–Nj*, Zagreb.
- ESBM = *Этымалгічны слоўнік беларускай мовы*, 1978–2017, ред. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун, т. 1–14, Мінск.
- ESSJa = *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, 1974–2018, ред. О.Н. Трубачев, А.Ф. Журавлев, Ж.Ж. Варбот, т. 1–41, Москва.
- ESUM = *Этимолгічний словник української мови*, 1982–2012, ред. О.С. Мельничук, т. 1–6, Київ.
- Jaškin 1971 = Яшкін І.Я., *Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія*, Мінск.
- Jurkowski M., 1971, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław.
- Králik SESS = Králik Ľ., 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- Łapicz Cz., 1981, *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Warszawa.
- Małko 1974 = Малько Р.Н., *Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общеславянском фоне)*, Минск.
- Marusenko 1968 = Марусенко Т.А., *Материалы к словарю украинских географических апеллативов (названия рельефов)*, „Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика)”, Москва, с. 206–255.
- Murzaev 1984 = Мурзаев Э.М., *Словарь народных географических терминов*, Москва.
- Mihajlović 1970 = Михајловић В., *Прилог речнику српскохрватских географических термина*, „Прилози проучавању језика”, књ. 6, Нови Сад, с. 153–181.
- Nedeljков 1991 = Недельков Љ., *Географски термини у Шајкашкој*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, књ. 34, св. 1, с. 155–160.

- Nitsche P., 1964, *Die geographische Terminologie des Polnischen*, Köln ; Graz.
- Pižurica 1980 = Пижурица М., *Прилог Ровинског српскохрватској географическој терминологији*, „Втора јужнословенска ономастичка конференција”, Скопје, с. 245–286.
- Rejzek ČES = Rejzek J., 2001, *Český etymologický slovník*, Voznice.
- Schütz I., 1957, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- SEK = Boryś W., Popowska-Taborska H., 2001, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa.
- Skok ER = Skok P., 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, knj. 1–4, Zagreb.
- Sławski SE = Sławski F., 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków.
- Snoj SES = Snoj M., 2016, *Slovenski etimološki slovar*, tretja izdaja, Ljubljana.
- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–2001, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Slawistyki) PAN pod red. F. Sławskiego, t. 1–8, Wrocław.
- Tołstoj 1969 = Толстой Н.И., *Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды*, Москва.
- Trautmann BSW = Trautmann R., 1923, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen.
- Udolph J., 1979, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*, Heidelberg.
- Vasmer ES = Фасмер М., 1964–1974, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачев, т. 1–4, Москва.
- Vidoeski 1999 = Видоески Б., *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје.
- Zierhoffer K., 1959, *Ścieżka i jej synonimy w gwarach i historii języka polskiego na tle słowiańskim*, Wrocław.

References

- Badjura B., 1953, *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*, Ljubljana.
- Bąk S., 1965, *Isep, ispa i formacje pokrewne w językach słowiańskich*, „Rozprawy Komisji Językoznawczej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, vol. 5, pp. 209–232.
- BER = *Balgarski etimologičen rečnik*, 1971–, eds. VI.I. Georgiev, I. Duridanov, M. Racheva, T.A. Todorov, vols. 1–5, Sofia.
- Bezłaj ES = Bezłaj F., 1977–2003, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, vols. 1–4, Ljubljana.
- Boryś SE = Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Boryś W., 1975, *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich*, Wrocław.
- Boryś W., 1982, *Prilozi srpskohrvatskoј etimologiji*, „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku”, vol. 25, no. 2, pp. 7–20.
- Boryś W., 1999, *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa.

- Boryś W., 2014, *Z chorwackich kajkawskich dialektyzmów leksykalnych (klošč, kreja, pažut)*, [w:] *Polono-slavica in honorem Maria Wojtyła Świerzowska*, red. L. Bednarczuk, H. Chodurska, A. Mażulis-Frydel, Kraków, pp. 33–38.
- Boryś W., 2017, *Ze studiów nad ludowym słownictwem chorwackim*, „Jezikoslovni zapiski”, vol. 23, no. 2: *Ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine*, pp. 101–111.
- ERHJ = *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 2016, ur. R. Matasović, vol. 1: *A–Nj*, Zagreb.
- ESBM = *Etymalhichny słownik byelaruskaj movy*, 1978–2017, eds. V.U. Martynaw, H.A. Tsykhun, vols. 1–14, Minsk.
- ESSJa = *Etimologičeskij slovar' slavyanskikh jazykov. Praslavyanskiy leksičeskij fond*, 1974–2018, eds. O.N. Trubachev, A.F. Zhuravlev, Zh.Zh. Varbot, vols. 1–41, Moskva.
- ESUM = *Etymolhichnyy slovnyk ukrajyns'koyi movy*, 1982–2012, ed. O.S. Mel'nychuk, vols. 1–6, Kyiv.
- Jaškin 1971 = Yashkin I.Ya., *Byelaryskiya heahrafichnyya nazvy. Tapahrafiya. Hidralohiya*, Minsk.
- Jurkowski M., 1971, *Ukraińska terminologia hydrograficzna*, Wrocław.
- Králik SESS = Králik L., 2015, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- Łapicz Cz., 1981, *Terminologia geograficzna w ruskich gwarach Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Warszawa.
- Malko 1974 = Mal'ko R.N., *Geograficheskaya terminologiya cheshskogo i slovatskogo jazykov (na obshcheshlavyanskom fone)*, Minsk.
- Marusenko 1968 = Marusenko T.A., *Materialy k slovarju ukrainskikh geograficheskikh apellativov (nazvaniya rel'yefov)*, „Poles'ye (Lingvistika. Arkheologiya. Toponimika)”, Moskva, pp. 206–255.
- Mihajlović 1970 = Mihajlović B., *Prilog rečniku srpskohrvatskih geografičeskikh termina*, „Prilozi proučavanju jezika”, knj. 6, Novi Sad, pp. 153–181.
- Murzaev 1984 = Murzayev E.M., *Slovar' narodnykh geograficheskikh terminov*, Moskva.
- Nedeljkov 1991 = Nedeljkov Lj., *Geografski termini u Šajkaškoj*, „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku”, vol. 34, no. 1, pp. 155–160.
- Nitsche P., 1964, *Die geographische Terminologie des Polnischen*, Köln ; Graz.
- Pižurica 1980 = Pižurica M., *Prilog Rovinskog srpskohrvatskoj geografičkoj terminologiju*, „Vtora južnoslovenska onomastička konferencija”, Skopje, pp. 245–286.
- Rejzek ČES = Rejzek J., 2001, *Český etymologický slovník*, Voznice.
- Schütz I., 1957, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- SEK = Boryś W., Popowska-Taborska H., 2001, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, vols. 1–6, Warszawa.
- Skok ER = Skok P., 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, vols. 1–4, Zagreb.
- Sławski SE = Sławski F., 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, vols. 1–5, Kraków.
- Snoj SES = Snoj M., 2016, *Slovenski etimološki slovar*, tretja izdaja, Ljubljana.
- SP = *Słownik prasłowiański*, 1974–2001, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Sławistyki) PAN pod red. F. Sławskiego, vols. 1–8, Wrocław.

- Tołstoj 1969 = Tolstoy N.I., *Slavyanskaya geograficheskaya terminologiya. Semasiologicheskiye etyudy*, Moskva.
- Trautmann BSW = Trautmann R., 1923, *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen.
- Udolph J., 1979, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*, Heidelberg.
- Vasmer ES = Vasmer M., 1964–1974, *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka. Perevod s nemetskogo i dopolneniya O.N. Trubachev*, vols. 1–4, Moskva.
- Vidoeski 1999 = Vidoeski B., *Geografskata terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik*, Skopje.
- Zierhoffer K., 1959 *Ścieżka i jej synonimy w gwarach i historii języka polskiego na tle słowiańskim*, Wrocław.

Summary

Proto-Slavic topographic and hydrographic lexis

This article is a contribution to the historical lexicology of the Proto-Slavic language. It analyzes the etymologies of 110 Proto-Slavic lexemes in the field of topography and hydrography and classifies them into chronological layers. It draws a distinction between lexemes inherited from the Proto-Indo-European language and the Balto-Slavic community and the numerous lexemes that were innovated during different periods of the Proto-Slavic history. Some of these lexemes, created on the basis of Indo-European roots and lexemes, must have arisen in the early period of the Proto-Slavic language, though many more lexemes have a Slavic motivation. They developed in a later period of the Proto-Slavic history or possibly at the time when the Proto-Slavic language began to split into dialects. Lexemes without certain etymology have been addressed in the article separately.

Keywords: Proto-Slavic language, Proto-Slavic lexis, Slavic etymology.